

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Politik ekonomide kimi kategoriler

(BİRİNCİ BROŞÜR)

Eğitim Dizisi

- POLİTİK EKONOMİDE KİMİ KATEGORİLER
- TOPLUMLARIN TARİHİNDE ÜRETİM TARZLARI
- SERMAYE
- DEĞER, ARTI DEĞER, ARTI DEĞER ORANI
- SERMAYE BİRİKİMİ

yeni dünya için
ÇAĞRI
YAYINLARI

POLİTİK EKONOMİ'DE KİMİ KATEGORİLER

–1–

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	5
Politik Ekonomi'de Kimi Kategoriler –1.....	10
Politik Ekonomi'de Kimi Kategoriler –2.....	15
İlkel Kominal Toplum.....	20
Köleci Toplum.....	28
Feodal Toplum.....	35
Kapitalist Üretim Tarzı.....	43
Emperyalizm.....	51
Sosyalist Üretim Tarzı.....	60
Sermaye.....	68
Değer, Artı Değer, Artı Değer Oranı, Kâr, Kâr Oranı.....	76
Sermaye Birikimi, Basit ve Genişletilmiş Kapitalist Yeniden Üretim.....	83

"GİRİŞ"

Politik Ekonomi, –diyalektik materyalizm ve sınıf mücadelesi öğretisiyle birlikte– marksist-leninist öğretinin üç bileşeninden biridir. Politik Ekonomi, toplum bilimlerine dahildir. Sınıflara bölünmüş bir toplumda, Politik Ekonomi, diğer bütün toplumsal bilimler gibi taraflıdır. Bütün sınıflara ait ortak bir Politik Ekonomi yoktur. Marksist Politik Ekonomi, işçi sınıfının Politik Ekonomisidir.

Marksist Politik Ekonomi, insan toplumunun çeşitli gelişme aşamalarında, toplumsal üretim ve maddi varlıkların dağılımı yasalarını araştırır...

Kavramın ortaya çıkışı ve evrimi

Politik Ekonomi adlandırması, eski Yunanca *politea* ve *oikonomia* sözcüklerinden gelir. Eski Yunanca’da *politea*, toplumsal düzen anlamına gelir. *Oikonomia* ise, bileşik bir sözcüktür. *Oikos* ev ekonomisi, *nomos* da yasa anlamına gelir. Ekonomi, evin idaresi, evin yönetilmesi anlamına gelir.

“Ev”, toplumsal gelişmede en temel toplumsal üretim birimi olarak kavrandığında; **ekonomi**, toplumsal üretimin idaresi, yönetimiyle ilgili yasalar, bilgilerin adıdır.

Politik Ekonomi kavramı, literatürde ilk kez, 1615 yılında Fransız yazarı Antoyne Monchretien tarafından kullanılır. Kavramın ilk kullanıldığı dönem, Avrupa’da feodalizmin bağrında

kapitalizmin ortaya çıktığı ve geliştiği dönemdir. Bu dönemde, temel üretim birimi derebeyliklerdi.

Toprakların ve toprakları işlemek için gerekli üretim araçlarının, aynı zamanda tarımdışı temel ihtiyaç mallarının üretimi için gerekli üretim araçlarının sahibi derebeyi (toprak ağası/sen-yör) idi. Gerek tarımda, gerekse tarımdışı üretimde doğrudan üreticiler (köylüler/zanaatkarlar) derebeyinin üretim araçlarıyla onun mülkü üzerinde üretim yapma durumundaydılar. Yaşamak için derebeye bağımlıydılar.

Politik Ekonomi kavramını ilk kez kullanan Monchretien'e göre, derebeyi tüm kendine bağımlı olanların refahından sorumluydu. Onun yönetimi, kendine bağımlı olanların refahını yükseltmeye yönelik olmalıydı. O, bu yönetim işini yaparken yine kendine bağımlı bir idari bürokrasiye dayanmaktaydı. Politik Ekonomi, derebeyine bağımlı olanların refahını yükseltmeye yönelik tavırların bütünüydü.

17. ve 18. yüzyıl, kendine bağımlı olan emekçilerin refahını düşünmesi istenen derebeylerinin güçlerini giderek yitirdikleri, feodalizmin bağrından çıkıp gelişen kapitalizmin giderek güçlenip egemen hale geldiği dönemdir. Buna bağlı olarak Monchretien tarafından kullanıldığı biçimiyle Politik Ekonomi kavramı da nerdeyse unutulmuş, kullanılmamıştır.

Kavramın yeniden kullanıldığı ilk eser, Jan Jaques Russo'nun 1755'de yayımlanan "Büyük Ansiklopedi"sidir. Daha sonra, İngiliz iktisatçıları James Steuart ve Adam Smith, Politik Ekonomi kavramını, onun Monchretien'de kullanılan içeriğinden değişik bir anlamda kullandılar. Onların kullandığı biçim ve içerikle Politik Ekonomi kavramı yaygınlık kazandı.

James Steuart ve Adam Smith'in kullandığı biçimiyle Politik Ekonomi kavramı, devletten –ya da merkezi idari/siyasi bir aygıtın müdahalesinden– ayrılmış olan ekonomik hayatın yasalarının incelenmesiydi. Bu; modern, kapitalist ekonomi biliminin

konusuydu. Dönem, üretimin ve dağılımın tüm sorunlarının özgür (dıştan müdahalesiz) pazarda kendiliğinden çözüleceğine inanılan, temel şiarı “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” biçiminde ifade edilen, kapitalizmin gelişme dönemi idi.

Aslında politika, ekonomiye müdahale etmemeli, karışmamalıydı. Ekonominin kendine özgü yasaları vardı. Bu anlamda, Politik Ekonomi kavramı, gerçekte salt ekonominin yasalarını incelemenin adı olarak kullanılıyordu. Buna rağmen, ekonomi değil de, Politik Ekonomi kavramının kullanılmasının nedeni, ekonominin şimdi “ev yönetimi”ni çoktan aşmış olması, üretimin toplumsal boyutlarının iyice büyümüş olmasıyla bağlantılıydı.

Politik kavramı, bu bağlamda “ev”den daha yüksek bir üretim ve dağılım seviyesini göstermek için kullanılan bir ekti yalnızca. Yani kavram kalmıştı, fakat içeriği değişmişti. Kavramın bu yaygın kullanımındaki anlamı, gelişmekte ve feodal devletlerin (devletçiklerin) müdahalelerinden rahatsız olan liberal burjuvazinin sınıf çıkarlarının ifadesiydi.

Daha sonraki gelişme içinde, burjuvazi, genelde Politik Ekonomi kavramını da terketti. Ekonomi, bütünüyle bağımsız, ayrı bir alan olarak, ekonomi bilimi de ayrı bir alan olarak ele alındı.

Bugün kapitalizmin egemen olduğu ülkelerde, üniversitelerde, iktisat fakültelerinde, işletme fakülteleri ve benzerinde, güya siyasetten bağımsız ekonomi yasaları incelenir. Gerçekte bu, tam bir yanılsama ve kandırmacadır. Çünkü siyasetten bağımsız bir ekonomi yoktur.

Marx ve Engels, bu bağlamda işe, egemen olan biçimi ve içeriğiyle “Politik Ekonominin Eleştirisi” ile başlarlar. Steuart, Smith ve diğerlerinin iddialarının tersine, siyasetten soyut bir ekonomi olmadığını, ekonominin toplumsal bir olgu olduğunu, ekonominin yasalarının incelenmesinin tüm toplumun çözümlenmesi anlamına geldiğini ortaya koyarlar.

Onların burjuva “Politik Ekonomi”sine yönelttikleri eleştiriler, aynı zamanda marksist Politik Ekonominin gerekçelendirmeleridir. Marksist anlamda Politik Ekonomi, zaten birbirine ayrılmaz biçimde bağlı olan ekonomi ve siyaset bilimlerinin bir sentezidir.

Politik Ekonomi’nin konusu / içeriği

Toplum yaşamının temeli maddi üretimdir. İnsanların yaşayabilmek için yiyecek, giyecek ve diğer gerekli maddi varlıklara sahip olmaları gerekir. İnsanlar, bu varlıklara sahip olmak için bunları üretmek, bunun için çalışmak zorundadırlar. İnsanlar, maddi varlıkların üretimini, birbirinden bağımsız tek tek bireyler olarak değil, birbiriyle ilişki içinde olan gruplar, toplumlar halinde yürütürler. Dolayısıyla üretim, daima ve bütün koşullar altında toplumsal üretimdir ve çalışma, insanın emeğini belli ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmasıdır, her zaman toplumsal insanın faaliyetidir.

Politik Ekonomi, her dönemde insan toplumunun neyi, nasıl ürettiğini, toplumsal üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerin gelişmesini inceler, bu gelişmenin genel yasalarını bulup çıkartır. O, çeşitli gelişme aşamaları içinde, insan toplumundaki maddi varlıkların üretilmesinin ve dağılımının tabi olduğu yasaları, ekonomik gelişme yasalarını inceler.

Ekonomik gelişme yasaları, nesnel yasalardır. Bunlar, insan iradesinden bağımsız olarak gerçekleşen ekonomik gelişme süreçlerini yansıtır. Ekonomik yasalar, belirli ekonomik koşullar temelinde oluşur ve etkinlik gösterirler. İnsanlar, bu yasaları öğrenebilir ve toplum yararına kullanabilirler, ancak ekonomik yasaları iradi olarak ortadan kaldıramaz, iradi olarak yenilerini yaratamazlar.

Ekonomik yasalardan –onların bilgisi temelinde– yararlanma, sınıflı bir toplumda daima sınıf karakteri taşır: Her toplum-

da, toplumun yeni ve ilerici sınıfları ekonomik yasaları toplumun genel gelişmesinin çıkarına kullanır; geçmişini temsil eden can çekişmekte olan eski sınıflarsa buna karşı direnirler.

Marksist Politik Ekonomi, diyalektik ve tarihsel materyalizmin temel ilkelerinin, toplumun ekonomik yapısının ve gelişmesinin araştırılmasında kullanılmasına dayanır. Politik Ekonomi, doğa bilimlerinden –fizik, kimya, biyoloji vb.– farklı olarak toplumun ekonomik yapısının ve gelişmesinin araştırılmasında, laboratuvar şartlarında yapılmış deneylerden yararlanamaz. Marx şöyle demektedir:

“Ekonomik biçimlerin tahlilinde ne mikroskop, ne de kimyasal ayraç hizmet edebilir. Soyutlama gücü, her ikisinin de yerini almak zorundadır.” (Aktaran: Politik Ekonomi, Ders Kitabı cilt I, İnter Yayınları, İstanbul, Ocak 1992, sayfa 19)

Her ekonomik düzen, çelişkiler dolu karmaşık bir tablo sunar: Onda geçmişin kalıntıları ve gelecek olanın tohumları mevcuttur ve onda çeşitli iktisadi biçimler içiçe, yanyana yer alır.

Politik Ekonomi’nin görevi, iktisadi görüngülerin dış görünüşlerinin ardında, sözkonusu üretim ilişkilerinin özünü dile getiren ve derine cereyan eden süreçleri, ekonominin temel özelliklerini teorik çözümlemeler yardımıyla ortaya çıkarmaktır. Bu bilimsel çözümlemenin sonucu, **ekonomik kategorilerdir**. Yani, sözkonusu toplum formasyonunun, üretim ilişkilerinin teorik deyimlerini oluşturan, örneğin *meta, para, sermaye, ücret* vb. kavramlardır.

Politik Ekonomi, toplumun tarihsel gelişme sürecini bütün somut çeşitliliği içinde araştırmayı kendine görev edinmez. Toplumsal ekonominin her bir sisteminin temel özelliklerinin temel kavramlarını öğretir.

İlereki sayfalarda, marksist politik ekonominin kimi temel kavramlarını, kimi ekonomik kategorilerini ele alacağız.

POLİTİK EKONOMİ'DE KİMİ KATEGORİLER — 1

Politik Ekonomi'nin konusunun, toplumsal üretimin ve maddi varlıkların dağılımının yasalarının araştırılması olduğunu ortaya koyduk. Politik Ekonomi'nin yaptığı bilimsel çözümleri **ekonomik kategorilerle** ifade ettiğini belirttik. Şimdi, Politik Ekonomi'de kullanılan kimi ekonomik kategorilerin açıklanmasına geçiyoruz:

Politik Ekonomi'nin en temel kategorisi, kuşkusuz **üretim**dir. Yaşayabilmek için insanların yiyecek, içecek, giyecek ve benzerine sahip olmaları gerekir. İnsanlar en basit ihtiyaçlarını bile karşılayabilmek için doğada var olan maddi varlıkları kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmak veya dönüştürmek zorundadırlar. İnsanlar yaşamak için çalışmak zorundadırlar.

Doğadaki maddi varlıkların olduğu gibi alınıp kullanılması dışında, onları insan ihtiyacına göre dönüştüren her faaliyet **üretim** faaliyetidir. İnsanlar, ihtiyaçları olan maddi varlıkların üretimi –bir anlamda doğayla savaşımını– tek tek bireyler olarak değil, tersine ortaklaşa, gruplar halinde, toplumlar halinde yürütürler. Dolayısıyla **üretim**, daima ve bütün koşullar altında **toplumsal üretim**dir. Bu anlamda, çalışma da toplumsal insanın faaliyetidir.

Maddi varlıkların üretim süreci, üç şeyi şart koşar: 1) İnsan emeği/çalışması, 2) İş nesnesi, 3) İş (ya da çalışma) araçları.

İnsan emeği, insanın çalışma yetisi, üretimin en temel unsurlarından biridir. İnsan, yaşayabilmek için çalışır, çalışma yetisini kullanır, emek harcar. İnsanın bu faaliyetinin amacı, bu faaliyet süreci içinde doğada var olan maddeleri kendi gereksinimlerini gidermek için değiştirmek, dönüştürmektir. Çalışma bir doğa zorunluluğudur. İnsanların vazgeçilmez varlık koşuludur. O olmaksızın üretim, dolayısıyla insanların yaşaması mümkün değildir.

İş nesnesi, insan emeğinin üzerinde kullanıldığı her şeydir. İş nesnelerinin çıkış noktası doğadır. Kimi iş nesneleri hiç işlenmemiş haliyle, doğal haliyle doğada bulunur. Örneğin ormandan elde edilen odun, toprağın derinliklerinden çıkarılan maden gibi. Fakat iş nesnesi, yalnızca doğadaki ilk haliyle maddi varlıklar değildir. Aynı zamanda, üretim süreci içinde işlenmiş ve fakat henüz kullanım öncesi son biçimini almamış, üzerinde hâlâ çalışılan biçimleriyle de iş nesneleri vardır. Örneğin iplikhanedeki pamuk, ya da hammaddehanedeki maden, ya da bir örgüevindeki yün, böyle, daha önce üzerinde çalışılmış iş nesneleridir. Bunlar hammadde ya da ham malzeme olarak da adlandırılırlar.

İş araçları, insanın bunlar yardımıyla iş nesneleri üzerinde etkide bulunduğu ve onları değiştirdiği tüm şeylerdir. İş araçlarına üretim aletleri yanında toprak, işletme binaları, yollar, kanallar, depolar vs. dahildir. İş araçları arasında **üretim aletleri** belirleyici rol oynarlar. Üretim aletleri, insan emeğiyle, onun üzerinde etkide bulunduğu madde arasında yer alan ve üzerinde çalışılan maddenin insanın istediği doğrultuda dönüştürülmesini kolaylaştıran araçlardır. İlkel toplum insanların kaba taş aletlerinden, modern makinelere kadar, insanların çalışırken kullandığı aletlerin tümü –en basitinden en karmaşığına kadar– üretim aletleridir. Üretim aletlerinin gelişme düzeyi, insanın (insan toplumunun) doğa üzerindeki egemenliğinin, üretimin gelişmesinin ölçüsüdür. Ekonomik çağlar birbirinden ne üretildiğıyle değil,

maddi ürünlerin nasıl, hangi üretim aletleriyle üretildiğiyle ayrılır.

İş nesneleri ve iş araçları birlikte üretim araçlarını oluştururlar. Üretim araçları tek başlarına, insan emeğiyle, işgücüyle birleşmediği sürece, insanlar tarafından üretim sürecinde kullanılmadığı sürece, insanlar bu üretim araçlarıyla çalışmadıkları sürece bir işe yaramazlar, yalnızca bir ölü şeyler yığını oluştururlar. İş sürecinin ya da üretim sürecinin başlaması için, işgücüyle üretim aletlerinin birleşmesi gereklidir.

İşgücü, insanın çalışma yeteneğidir. İnsanın, bunlar aracılığıyla maddi ürünler üretebildiği, doğadaki maddeleri kendi ihtiyacına göre değiştirebildiği fiziksel ve zihinsel güçlerinin, yetilerinin tümüdür. İşgücü üretimin aktif unsurudur. Üretim araçlarını harekete geçiren odur.

Üretim aletlerinin gelişmesiyle birlikte, insanın çalışma yeteneği, ustalığı, becerikliliği ve üretim deneyimi de gelişir.

Onların yardımıyla maddi ürünlerin üretildiği üretim aletleri, bu üretim aletlerini kullanan ve belli bir üretim tecrübesi ve iş becerisi sayesinde maddi ürün üretimini gerçekleştiren insanlar; tüm bu unsurlar, hep birlikte toplumun **üretici güçlerini** oluştururlar.

“Üretimin toplumsal biçimi ne olursa olsun, işçiler ve üretim araçları daima üretimin ayrılmaz unsurlarıdır”. Kuşkusuz, yalnızca işgücünü kullanan insan ve üretim araçları değil, aynı zamanda iş nesneleri de üretici güçlerin bir parçasıdır. İş nesnesinin olmadığı yerde, doğal kaynakların olmadığı yerde, işgücü ve üretim araçları ne kadar gelişmiş olursa olsun, ürün elde edilmesinin sınırları darlaşacaktır. Üretici güçler içinde esas unsur, toplumun gelişmesinin bütün aşamalarında, üretime katılan emekçi kitlelerdir.

Üretici güçler, üretimin yalnızca bir yanını, insanın maddi ürünlerin yaratılması için yararlandığı nesneler ve doğa güçle-

riyle olan ilişkisini ifade eder. Halbuki üretim en başından itibaren toplumsal bir olaydır. İnsanlar üretim içinde birbirleriyle ilişki içine girer, birbirleri üzerinde etkide bulunurlar.

İnsanlar, “yalnızca belirli bir tarzda ortaklaşa etkinlik göstererek ve faaliyetlerini karşılıklı olarak değiş tokuş ederek üretimde bulunurlar. Üretmek için birbirleriyle belirli ilişkiler ve bağlar içine girerler ve doğayı etkilemeleri, ancak bu toplumsal ilişkiler ve bağıntılar içinde gerçekleşir.” (Karl Marx, “Ücretli Emek ve Sermaye”, Seçme Yazılar, cilt 1, sayfa 261; aktaran: Politik Ekonomi Ders Kitabı, cilt I, İnter Yayınları, Ocak 1992, sayfa 15)

Maddi ürünlerin üretim süreci içinde insanların kendi aralarında geliştirdikleri ilişkiler ve bağlara **üretim ilişkileri** denir.

Üretim ilişkilerinin karakteri, her zaman, üretim araçlarının (toprak, ormanlar, sular, yeraltı zenginlikleri, hammaddeler, üretim aletleri, işletme binaları, ulaşım araçları, haberleşme aygıtları vb.) kimin mülkiyetinde bulunduğuna bağlıdır. Bu araçları emekçilerin sömürülmesi için kullanan bireylerin, sosyal grupların ya da sınıfların, yani toplumun küçük bir bölümünün özel mülkiyetinde mi, yoksa hedefi tüm emekçilerin, tüm toplumun sürekli gelişen maddi ve kültürel gereksinimlerini her zaman mümkün olan en iyi biçimde gidermek olan işçi sınıfının ve emekçilerin toplumsal mülkiyetinde mi?

Üretim ilişkileri –hukuki ifadeyle mülkiyet ilişkileri– her dönemde, aynı zamanda üretilen toplumsal ürünlerin toplumun üyeleri arasında nasıl dağıtıldığını da belirler. **Üretim ilişkileri**, bunlara denk düşen dağılım ilişkilerini de belirler. **Dağılım**, üretimle **tüketim** arasındaki bağlayıcı halkadır.

Toplumda üretilen ürünler, insan ihtiyaçlarını karşılamak için, tüketilmek için üretilirler. Ürünlerin insanların ihtiyacını karşılamak için kullanılmasına **tüketim** denir. İki türlü tüketim vardır. **Üretici tüketim**, üretim araçlarının maddi ürünlerin üre-

tilmesi için kullanılmasıdır. Burada üretim araçlarının parça parça, süreç içinde tüketilmesi sözkonusudur. **Bireysel tüketim** ise, ürünlerin insanlar tarafından andaki gereksinimleri –yemek, içmek, giyinmek vb.– için doğrudan kullanılmasıdır.

Üretici güçler ve üretim ilişkileri (mülkiyet ilişkileri) bütünlükleri içinde **üretim tarzını** oluştururlar.

POLİTİK EKONOMİ'DE KİMİ KATEGORİLER — 2

Üretici güçler, üretimin en hareketli ve en devrimci unsurlarıdır. Üretimin gelişmesi, üretici güçlerdeki değişimle, her şeyden önce de üretim aletlerinin değişmesi ve gelişmesiyle başlar ve daha sonra, üretim ilişkileri alanında da bunlara denk düşen belirli değişimler gerçekleşir. Üretici güçlerin gelişmesine bağlı olarak gelişen ve değişen üretim ilişkileri (= mülkiyet ilişkileri) de kendi paylarına üretici güçler içinde aktif bir etkiye bulunurlar.

Üretici güçler, ancak üretim ilişkileri (= mülkiyet ilişkileri) üretici güçlerin gelişme düzeyine denk düştüğünde engellenmeksizin gelişebilirler. Üretici güçlerin gelişmesinin belli bir aşamasında, var olan üretim ilişkilerinin çerçevesi, üretici güçlerin gelişmesini engeller duruma gelebilir. Üretici güçler, üretim ilişkileriyle çelişkiye düşebilir. Bu halde, toplumun üretici güçlerinin ulaşmış olduğu gelişme düzeyine ve karakterine uygun yeni üretim ilişkileri (= mülkiyet ilişkileri) er ya da geç, eski üretim ilişkilerinin yerine geçerler.

Eski üretim ilişkilerinin çözülmesinin **maddi önkoşulları**, eski üretim tarzının, eski toplumun bağrında oluşur ve gelişir. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyete ve insanın insan tarafından sömürülmesine dayanan bir toplumda, yeni üretim ilişkileri-

nin eski üretim ilişkilerinin yerine geçmesi, barış içinde evrim yoluyla olmaz. Yeni üretim ilişkilerinin, eski üretim ilişkilerinin yerine geçmesi, eskinin (savunucuları ve temsilcilerinin) direncinin devrimci şiddet yoluyla ezilmesini, sosyal devrimi gerektirir.

Eskiye temsil eden güçlerin tarih sahnesini direnmeden, barış içinde terkettiklerinin, yeninin önünü barış içinde açtıklarının bildiğimiz örneği yoktur. Her türden modern revizyonist "barışçı geçiş" teorileri, işçi sınıfını ve emekçileri aldatmaktan başka bir işlevi olmayan teorilerdir.

Toplumun ekonomik yapısı **temeldir**. Bu ekonomik temel, ya da **altyapı** üzerinde toplumun siyasal, hukuksal, kültürel şekillenmesi oluşur. Ekonomik temel tarafından belirlenen bütün bu şekillenmeye toplumun **üstyapısı** denir. Toplumun ekonomik altyapısının değişmesine paralel olarak **üstyapısı** da değişir. Kuşkusuz burada da altyapının üstyapıyı belirlemesi olgusunun mekanik bir biçimde kavranması, üstyapının değişimde hiçbir etkisinin olmayacağı, hiçbir etkimde bulunmayacağı vb. biçiminde kavranması yanlıştır.

Üstyapı da –nasıl ki üretim ilişkileri üretici güçler üzerinde aktif bir etkide bulunuyorsa– ekonomik altyapı üzerinde belirli etkimelerde bulunur. Örneğin, alınan şu veya bu siyasi karar, ekonominin gelişmesinde şu ya da bu yönde bir gelişmeyi, gelişmenin hızını vb. etkileyebilir. Bu anlamda, altyapının, üstyapıyı belirlemesi, hep son çözümlemede bir belirleme olarak kavranmalıdır.

Toplumların **ekonomik gelişme yasası**, üretim ilişkileriyle, üretici güçlerin karakteriyle **uyumunu** talep eder, bu uyumun bozulduğu yerde, üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişmesinin önünü tıkadığı, engel haline geldiği yerde, üretici güçlerin

engellenmeden gelişmesine uygun üretim ilişkileri kendini dayatacaktır. Buna marksist-leninist politik ekonomide üretici güçlerle üretim ilişkilerinin **mutlak uyumu yasası** adı verilir.

İçinde yaşadığımız çağda, üretim üst derecede toplumsallaşmış durumdadır. Üretim çok yüksek düzeyde toplumsallaşmış olmasına rağmen, üretim araçlarının mülkiyeti özeldir. Bu özel mülkiyetin yer yer grup mülkiyeti, yer yer devlet işletmeleri özelinde kapitalist devlet mülkiyeti olması işin özünü, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet egemenliğini değiştirmiyor. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet sistemiyle üretimin üst düzeyde toplumsallaşmış olması olgusu büyük bir çelişme oluşturuyor.

İçinde yaşadığımız çağın kapitalist toplumlarında, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki mutlak uyum ortadan kalkmış durumda. Bu, kuşkusuz artık üretici güçlerin bu sistem içinde hiçbir gelişmesi mümkün değildir anlamına gelmiyor. Gelişme hâlâ mümkün ve oluyor. Fakat bu gelişme, mümkün olan potansiyelle karşılaştırıldığında, olabilecekle karşılaştırıldığında, düşük seviyede bir gelişme.

Bu üretici güçlerin **engelsiz gelişmemesi**, gelişme potansiyelinin kullanılamaması, muazzam boyutlarda üretici gücün kâr uğruna heba ve yok edilmesi anlamına geliyor.

Emperyalist savaşlar bu üretici güç mahvının en açık örnekleri.

Bugün insanların daha iyi yaşamasını sağlayabilecek yüzbinlerce buluş, bunlar anda fazla kâr getirmeyeceği hesaplarıyla, patentleri satın alan tekellerin çekmecelerinde yatıyor.

Bugün, doğal dengeleri korumak temel alındığında, enerji üretiminde mutlaka geçilmesi gerekli teknolojiler –güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, dalga enerjisi ve benzerlerinden yoğun bir

biçimde yararlanma– var olduğu halde, fosil enerji kaynaklarının kullanılması, şu anda çok daha fazla kâr getirdiği için, yeterli boyutlarda geliştirilmiyor, kullanılmıyor!

İnsanların büyük bir bölümü açlıktan ölerken, fiyatları düşürmeme kaygısıyla yüzbinlerce ton yiyecek maddesi yakılıyor, denize dökülüyor, çöplüğe atılıyor, yok ediliyor.

Var olan üretim ilişkileri, üretici güçlerin karakterine uygun değil, onların engelsiz gelişmesinin önünde engel durumda. Ve bu çelişmenin bir tek çözümü var: Üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin karakterine uygunluğunun sağlanması; üretim araçlarının mülkiyetinin özel ellerden alınması, toplumsallaştırılması. Bu, kapitalist üretim ilişkilerinin yerine sosyalist üretim ilişkilerinin geçirilmesi demektir. Yolu sosyalist devrimdir. Sosyalist devrim, üretici güçlerin toplumsal karakterine uygun mülkiyet ilişkilerini egemen kılacak, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında mutlak uyumu sağlayacaktır. O, üretici güçlerin engelsiz gelişmesinin yolunu açacaktır.

Mutlak uyum, hiçbir şekilde, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında hiçbir çelişmenin olmadığı bir durum olarak kavranmamalıdır. Mutlak uyumun gerçek anlamı, genel alındığında, üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişmesinin önünde engel teşkil etmemesi, var olan gelişme potansiyelinin sonuna dek kullanılabilmesinin önünün açık olmasıdır.

Mutlak uyum yasasını, kelimenin en basit ve en dar anlamında mutlak olarak kavrayanlar, üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyet bir kez sağlandı mı, artık hiçbir çelişmenin olmadığını, olamayacağını savunur ve bundan yanlış siyasetler üretir. Sosyalist Sovyetler Birliği'nde bu gibi görüşleri savunanlar çıkmıştır. Stalin, 1952'de bu bağlamda şunları söylüyor:

"Yoldaş Yaroşenko, sosyalizmde üretim ilişkileriyle toplu-

mun üretici güçleri arasında hiçbir çelişki olmadığını iddia ederken yanılıyor. Tabii mevcut üretim ilişkilerimiz, üretici güçlerin gelişimiyle tam bir uyum içinde bulundukları ve bunları dev adımlarla ilerlettikleri bir dönem geçiriyor. Ama bununla yetinmek ve üretici güçlerimizle üretim ilişkilerimiz arasında hiçbir çelişkinin olmadığını varsaymak yanlış olurdu. Üretim ilişkilerinin gelişimi, üretici güçlerin gelişiminden geri kaldığı ve geri kalacağı için, çelişkiler kuşkusuz vardır ve kuşkusuz olacaktır. Yönetici organlar doğru bir politika izlediklerinde bu çelişmeler bir çatışmaya dönüşemez ve burada üretim ilişkileriyle üretici güçler arasında bir çatışma olamaz. Eğer Yoldaş Yaroşenko'nun tavsiye ettiği gibi yanlış bir politika uygularsak durum farklılaşır. O durumda bir çatışma kaçınılmaz olur ve üretim ilişkilerimiz, üretici güçlerin gelişiminin devamı için ciddi bir ayakbağı haline gelebilir." (Stalin, Eserler, Cilt 16, İnter Yayınları, İstanbul 1994, sayfa 339)

Marksist-leninist politik ekonomi, insan toplumlarının tarihinde beş temel üretim tarzı belirlemiştir. Bunlar: İlkel (komünal) toplumun, köleciliğin, feodalizmin, kapitalizmin ve sosyalizmin üretim tarzlarıdır.

Bundan sonraki bölümlerde, önce kapitalizm öncesi üretim tarzlarının temel özelliklerini ortaya koyacağız, daha sonra kapitalist sistemin ve onun sosyalist alternatifinin temel özelliklerini açıklayacağız. Bunu yaparken, ekonomik kategorileri açıklamaya devam edeceğiz.

TOPLUMLARIN TARİHİNDEKİ ÜRETİM TARZLARI

—1—

İLKEL KOMÜNAL TOPLUM

Marksist-leninist politik ekonominin insan toplumlarının tarihinde 5 temel üretim tarzı tanıdığını belirttik. Burada en baştan şunların bilinmesi gerekir:

Önce, sözünü ettiğimiz bu 5 temel üretim tarzından ikisi (ilkel komünal toplum ve sosyalizm), diğer üç toplumun (köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum) üretim tarzından ilkele değişiktir. İlkel komünal toplumun ve sosyalizmin üretim tarzında üretim araçları üzerinde özel mülkiyet değil, toplumsal mülkiyet sözkonusudur. Diğer üç toplumun üretim tarzının temelinde ise üretim araçları üzerinde özel mülkiyet yatar.

İkinci olarak: İlkel komünal toplumun yaşamı üzerine söylenenler, ancak arkeolojik araştırmalardan elde edilen bulgular temelinde ve öncelikle 19. yüzyılda, hâlâ ilkel biçimde yaşayan kimi topluluklar somutunda yapılan etnolojik araştırmalar temelinde ortaya konan teorik çözümlemelerdir. İnsanlık tarihinin uzak geçmişi ile ilgili bu teorik çözümlemeler tamlik iddiasında değildir. Sosyalist toplumun üretim tarzı hakkında söylenenlere gelince... Bunlar genel çizgileri itibarıyla, yaşamış olan sosyalist toplumların —en başta da Lenin ve Stalin döneminin

Sovyetler Birliği'nin– deneyimlerinde kanıtlanmış olmasına rağmen, geliştirilmeye ağıktır. Etrafı emperyalist ablukayla çevrili 30-40 yıllık bir sosyalizm deneyimi, sosyalizmin, komünizme giden yolda karşı karşıya geleceği sorunlar ve bunların çözümleri konusunda genel teorik doğrunun ötesine geçip, somut cevaplar üretme açısından çok kısa bir süredir.

Üçüncü olarak, sözünü ettiğimiz bu beş temel üretim tarzının belirleyici özellikleri olarak saydığımız özellikler üst düzeyde soyutlama yöntemi ile ortaya konmuştur. Bütün toplumların –öncelikle de batıdaki gelişmiş kapitalist ülkelerin– tarihlerinin incelenmesi sonucu, ideal tipik olanın bulunup çıkarılması yöntemi ile ortaya konmuştur. Bu belirleyici özellikler değişik toplumlarda değişik biçimlerde görünmekte, değişik biçimlerde yaşanmaktadır. Genel olan, tipik olan özelliklerin büründüğü biçimler öylesine değişiklikler gösterebilmektedir ki, yer yer hatta bu beş temel üretim tarzı dışında başka üretim tarzları olup olmadığı bile tartışılmaktadır. Örneğin Asya ülkelerinde feodal üretim tarzı, Avrupa'daki toplumların yaşadığı feodal üretim tarzından oldukça değişik özellikler taşımıştır, öyle ki Marx ve Engels yer yer “Asya tipi üretim tarzı”ndan söz etmişler, Dünya Komünist Hareketi içinde de bu sorun bir dizi teorik tartışmanın konusu olmuştur.

Dördüncü olarak, hiçbir toplumda hiçbir üretim tarzını saf haliyle bulmak mümkün değildir. Her üretim tarzı kendi içinde kendinden öncekinin kalıntılarını, kendinden sonrakinin objektif kimi koşullarını ve nüvelerini barındırmaktadır. Bu bağlamda sorun topluma damgasını vuranın, belirleyenin ne olduğunu bulup çıkarmaktır.

Beşinci olarak, tarihte birbirini izleyen bu beş üretim tarzını bugün varolan bütün toplumların her birinin tarihinde yaşamış olması şart değildir. Bu bağlamda üretim tarzlarının birbirini izlemesi, bugünkü şu veya bu somut insan topluluğunun değil, bir bütün olarak insanlık tarihinin bir olgusu olarak kavranmalıdır.

Şimdi ilk insan topluluklarının üretim tarzına, İLKEL KOMÜNAL TOPLUM'un üretim tarzına bakalım:

İnsanın türemesi ile ilgili olarak şu an bilimin kabul ettiği veriler, bugünkü insanın atası sayılan “homo sapiens”in bundan takriben bir milyon yıl önce, belirli bir maymun türünün gelişmesi, evrimlenmesi sonucu ortaya çıktığını varsayıyor. Bu maymundan insana evrimlenmenin takriben 3,4 milyon yıl sürdüğü, maymunların bir türünün (australopithecus ramidus) bundan takriben 4,4 milyon yıl önce iki ayak üzerine dikilerek yürümeye başladığı, ellerinin serbest kaldığı, bu gelişmenin insana evrimlenmede belirleyici rol oynadığı varsayılıyor. Bu tür maymunun beyin hacmi giderek büyüyor. Bu tür maymun, takriben bundan 2 milyon yıl önce, doğada bulduğu bazı maddeleri hiçbir değişikliğe uğratmadan araç/alet olarak kullanmaya başlıyor. Antropologlar maymundan insana geçiş evresindeki yaratığa “homo rudolfensis” diyorlar; artık maymundan kesin olarak ayrılmış ayrı bir tür oluşturmuş “homo sapiens”e gelene dek geçen bir milyon yılı aşkın dönemde “homo habilis” ve “homo erectus” türlerinin varlığını gösteren bulgular var. Bugünkü insanın atası olduğu varsayılan “homo sapiens” türünün dünyaya yayılması konusunda iki teori var. Birinci teori, ilk insanın Afrika’da oluşup, süreç içinde diğer kıtalara yayıldığını varsayıyor (Afrika’dan çıkış teorisi). Diğer teori, insanın dünyanın değişik yerlerinde birbirinden bağımsız olarak türediğini varsayıyor (Çokbölge teorisi). “Homo sapiens”i kendinden önceki yarı maymun-yarı insan türünden ayıran ne? Bilim buna kesin olarak tek ve ortak cevap veriyor: Alet üretmek. İnsanların ataları, gelişmenin belirli bir noktasında bir taşı bir diğeriyle döverek taş aletler üretmeye başladı. Burada artık doğanın bilinçli olarak değiştirilmesi edimi vardır. Bu insanın öncülü olan maymun türlerinin doğada bulduğu bir maddeyi –örneğin bir sopayı– hiç değiştirmeden kullanmasından nitel olarak değişik bir şeydir. O halde insanın insan olmasında emek belirleyici rol oynar.

İnsanın ataları, ilk insanlar, aynı kendilerinden türedikleri maymunlar gibi, sürüler, kümeler halinde yaşıyorlardı. Öyle de yaşamak zorundaydılar. Çünkü bir insanın tek başına doğaya karşı mücadelede yaşamını sürdürmesi mümkün değildi. Fakat insanlar arasında hayvan dünyasında olmayan bir bağ oluştu: Çalışma yoluyla yaratılan bir bağ. İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumun (bu arada o toplum içinde kendilerinin de) hayatını sürdürebilmek için alet ürettirler ve içinde yaşadıkları tüm toplumun mülkü olan bu aletleri ortaklaşa kullandılar.

İlkel toplumun üretici güçleri son derece düşük bir düzeydeydi. İnsanın ilk aletleri kaba yontulmuş taş ve sopaydı. Bunlar belli ölçüde vücut organlarının yapay uzantıları idi. Taş yumruğun, sopa uzatılmış elin, kolun uzantısı. İş aletlerinin aşırı ilkelliği, ilkel topluluk insanların doğa güçlerine ve vahşi hayvanlara karşı tek başlarına mücadele etme ve yaşamasına imkan vermiyordu. Üretim araçlarının bu aşırı geriliğine uygun olarak üretim tarzı “İLKEİ KOMÜNAL”dı. İlk insanlar başlangıçta bir kaç düzineyi aşmayan, daha sonraki gelişme içinde de biraz daha genişleyen, ancak doğrudan akrabalık temelinde örgütlenen (centil örgütlenme) topluluklar halinde yaşıyor, birlikte üretip/tüketiyordu. Özel mülkiyet diye bir şey bu ilkel dönemde tanınmıyordu. Ancak bu insanların bilinçli bir tercihi değil, zorunluluk sonucu ortaya çıkan bir durumdu. “*Kollektif ya da kooperatif üretimin bu ilkel tipi*” diye yazıyordu Marx, “*elbetteki tecrit edilmiş bireyin zayıflığının bir sonucuydu, üretim araçlarının –bilinçli / BN– toplumsallaştırılmasının değil.*” (Bkz. Politik Ekonomi Ders Kitabı, Cilt 1, İnter Yayınları, İstanbul, 1992, sayfa 30)

İlkel topluluk insanı uzun süre esas olarak yiyecek toplayarak ve avcılıkla yaşadı. İlkel topluluk insanının doğaya karşı savaşımında ateşin bulunması muazzam bir kazanım oldu. Ateşin bulunması, insanın ateşi bilinçli olarak kendisinin tutuşturmayı,

yeni ateş yakmayı öğrenmesi, ona doğa güçleri üzerinde belirli bir egemenlik sağladı. İlkel topluluk insanı nihai olarak hayvan dünyasından ayrıldı. Ateşin bulunması insanların maddi yaşam koşullarının değişmesinde muazzam bir rol oynadı. Böylece insanların yararlanabileceği besin maddeleri çemberi genişledi. Ateş, üretim aletlerinin imalinde de önemli bir rol oynamaya başladı. Ayrıca vahşi hayvanlardan ve soğuktan korunmanın bir aracı oldu ve böylece insanların yerkürenin daha büyük bir bölümüne yayılıp yerleşmeleri mümkün hale geldi.

Avcılık uzun süre geçim araçlarını elde etmenin en önemli kaynağı olma durumunu korudu. İnsan fiziksel ve zihinsel olarak geliştiği ölçüde, daha mükemmel aletler yapma yeteneğine sahip oldu. Av için önce bir ucu sivriltilmiş sopalar kullanılıyordu. Daha sonra sopanın ucuna, ucu sivriltilmiş taş bağlanmaya başlandı. Kaba taşların ucuna bağlandığı sopalar, taş balta işlevi gördü. Süreç içinde taş kazmalar, taş bıçaklar ortaya çıktı. Taş çok uzun zaman alet üretiminin esas malzemesi idi. Taş aletlerin egemen olduğu bu çağa taş devri denmektedir. İnsanlık tarihinde bu dönem en uzun dönemdir. İnsan daha sonra metali alet için kullanmayı öğrendi. İlk önce saf metal bakır, daha sonra bakır/kalay karışımı tunç, daha sonra demir kullanımı alet üretimindeki evreler oldu. Buna bağlı olarak taş devrini tunç devri, tunç devrini demir devri izledi.

Bakırın eritilmesinin ilk izlerine Milattan Önce (MÖ) 5 bin yıllarına ait bulgulara (Ön Asya'da) rastlanmıştır. Demirin eritilmesinin ilk izlerine ise MÖ 1500 yıllarının Mısır'ında rastlanmıştır. Yani 1 milyon yıla yakın zaman insanlık taş devrini yaşamıştır! Metalin alet yapımında kullanılması sonuç olarak 7-8 bin yıllık bir dönemin işidir.

Ok ve yayın bulunması, iş aletlerinin (üretim araçları) iyileştirilmesinde önemli bir kilometre taşı oldu. Bunların kullanılmasıyla avcılık daha verimli hale geldi. Avcılığın gelişmesi, hayvancılığın ilkel biçimlerinin oluşmasına yol açtı.

Toplumun üretici güçlerinin gelişmesinde diğer büyük bir adım, tarımın ilkel biçimlerinin ortaya çıkması oldu. İlkel topluluk insanları, doğadan topladıkları bitkilerin belli bir düzen içinde hep yeniden ürediğini gözlemlediler; bu toplama sırasında yere düşen bitki taneleri (tohumlar) ile bu yeniden üreme arasındaki ilişkiyi yüzbinlerce yıllık gözlemlerin kuşaklardan kuşaklara aktarılması sonucu kavradılar. Ve gerekli kimi bitkileri ekme-yi öğrendiler. Başlangıçta belirleyici olan avcılık, tarımda kullanılan aletlerin gelişmesine ve evcilleştirilen kimi hayvanların çekim hayvanı olarak kullanılmasına vb. paralel olarak belirleyici konumunu tarıma bıraktı. Tarımın gelişmesine bağlı olarak ilkel topluluk kabileleri yavaş yavaş yerleşik yaşam tarzına geçtiler.

İlkel topluluk insanının emeği, yaşam için gerekli olan ölçünün üzerinde bir fazlalık yaratmıştır; birlikte üretilen herşey topluluğun tümü tarafından birlikte tüketiliyordu. Toplum, yaşayabilmek için bütün bireylerine ihtiyaç duyduğu için, dağılım da bütün üyelere eşit ölçüde oluyordu.

İlkel topluluğun çalışması (alet üretmesi, avlanması, bitki toplaması vb.) basit işbirliğine dayanıyordu. **Basit işbirliği**, belli sayıda işgücünün türdeş işlerin yapılması için aynı zamanda kullanılmasıdır. Başlangıçta herkesin her işi yaptığı bir durum söz konusuydu. Kendiliğinden var olan **ilkel işbölümü** cinsel işbölümü idi. Kadınların çocuk doğurması olgusu onlara toplumda belirli bir üstünlük sağlıyordu. Bunun dışında kendiliğinden ortaya çıkan bir işbölümü de işin yaşa göre bölünmesi idi. Üretim aletlerinin gelişmesi ile birlikte kendinden bitme ilkel işbölümü yerleşti, pekişti. Erkeklerin avcılıkta, kadınların bitkisel besin maddeleri toplama ve ev idaresinde uzmanlaşması ilkel işbölümünün gelişmesi içinde ortaya çıkan sonuç oldu. Bu, gerçekte, komünün tek tek üyelerinin üretim faaliyetinin değişik türleriyle uğraşmaya başlamalarıdır ve **toplumsal işbölümü**.

lür. Üretim araçlarının gelişmesine paralel olarak, nasıl ki tek tek insan toplulukları (kabileler/gensler) içinde toplumsal bir işbölümü doğdu ise, çeşitli komünlerin belli bir işte uzmanlaştıkları ve kabilelerarası değiş tokuşu gerektiren tipte de bir toplumsal işbölümü doğdu. Çoban kabilelerin ayrışması insanlık tarihi açısından ilk büyük toplumsal işbölümüdür. İlkel topluluklarda, aynı komünün üyeleri arasında **değiş tokuşun** temeli yoktu. Bütün ürünler ortaklaşa elde edilip, ortaklaşa tüketiliyordu. Değişim ilk kez kabileler/gensler arasında doğdu ve gelişti. Uzun süre rastlantısal bir nitelik taşıdı ve değiş tokuşu gerçekleştiren gensler açısından, bir kabilenin kendi ihtiyaç fazlası ürünlerini belirlenen bir yere bırakması ve oraya bir başka kabile tarafından bırakılan söz konusu kabilenin ihtiyaç fazlası ürünlerini alması biçiminde oldu. **Sessiz değişim** denen bu değiş tokuşta başlangıçta eşdeğerlerin değiş tokuşu da sözkonusu değildi.

Süreç içinde üretim araçlarının gelişmesi, işbölümünün derinleşmesi, uzmanlaşmanın ilerlemesi, emek üretkenliğinin artması, ihtiyaç fazlası üretimin artması değişim alanının önemli ölçüde genişlemesine yol açtı.

Üretici güçlerin gelişmesi, somut olarak da demirin kullanıma girmesine paralel olarak, ilkel topluluğun üretim ilişkileri (mülkiyet ilişkileri) üretici güçlerin gelişmesine ket vurur hale gelmeye başladı. Ortak mülkiyet ve emek ürünlerinin komün üyeleri arasında eşit ölçüde dağılımı, yeni üretici güçlerin gelişmesini kösteklemeye başladı. Daha önce bir tarla ancak birkaç düzine insanın ortak çabalarıyla ekilip biçilebiliyordu. Bu koşullar altında ortak çalışma, ürünlerin eşit dağıtımı vb. zorunluluktu. Üretim aletlerinin daha da gelişmesi ve emek üretkenliğinin artması ile birlikte, daha az sayıda insanın bir toprak parçasını işlemesi ve gerekli geçim araçlarını sağlaması mümkün hale geldi. Böylelikle bireysel iktisada geçiş maddi olarak mümkün hale geldi. Bireysel emek, bireysel mülkiyeti gündeme getirdi. Bireysel mülkiyet ilkel komünal toplumun sonu oldu.

“İlkel komünal toplumun ekonomik temel yasası şudur: İnsanların son derece kısıtlı yaşam koşullarını, bir komün çerçevesi içinde ortaklaşa çalışma yoluyla, ilkel üretim aletlerinin yardımıyla ve ürünlerin eşit dağılımı yoluyla güvence altına almak.” (Politik Ekonomi Ders Kitabı, Cilt 1, İnter Yayınları, İstanbul, 1992, sayfa 31,)

TOPLUMLARIN TARİHİNDEKİ ÜRETİM TARZLARI

—2—

KÖLECİ TOPLUM

İlkel komünal toplumun gelişmesi çok yavaş oldu ve çok uzun zamana yayıldı. Bu süreçte üretici güçlerin gelişmesi, ona bağlı olarak toplumsal işbölümünün ve değiş-tokuşun gelişmesi, gayet ilkel üretim araçları üzerinde toplumsal (komünal) mülkiyete dayalı üretim sisteminin sınırlarını zorlamaya başladı.

Üretici güçlerin gelişmesi, belli bir olgunluk aşamasında bireysel emek ve bireysel mülkiyeti mümkün kıldı. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet ortaya çıktı.

Bu gelişme süreci, değişik toplumlarda değişik hız ve biçimlere bürünse de, kabaca şu çizgide oldu:

Taş aletlerden madeni aletlere geçiş, insan emeği alanının genişlemesine yol açtı. Körüğün bulunması, demirin çok daha yetkin bir biçimde işlenmesini mümkün kıldı. Demir baltanın yardımıyla yeni alanların tarıma açılması mümkün oldu. Demir uçlu karasaban nispeten büyük toprak parçalarının işlenmesine imkan sağladı. İlkel avcılık iktisadı yerini tarıma ve hayvancılığa bıraktı. Bunun yanında zanaat ortaya çıktı.

Tarım üretimin ana dalı haline geldi. Yeni tarım dalları oluştu: Bağcılık, keten ekimi, yağ bitkilerinin yetiştirilmesi vb.

Tarımda işgücüne ihtiyaç arttı. Hayvancılıkta da önemli gelişmeler oldu. Daha büyük sürüler, giderek daha fazla işgücü gerekliliğini ortaya çıkardı.

Dokumacılık, madenlerin işlenmesi, çömlekçilik vb. zanaatlar da geliştiler. Zanaat eskiden tarımla veya hayvancılıkla uğraşanların yan işiyken, şimdi artık birçok insan için bağımsız bir çalışma alanı haline geldi. **Zanaat tarım ve hayvancılıktan ayrıldı.**

Bu, çoban kabilelerin ayrışmasından sonra, **ikinci büyük toplumsal işbölümü** idi.

Üretici güçlerin ve toplumsal işbölümünün gelişmesi, emek üretkenliğinin artmasıyla birlikte, artı ürün (yani kendi kullanımı için üretilen ürünün fazlası) kütlesi de büyüdü. Bu artı ürün kütlesi eskisinden çok daha yoğun bir değiş tokuşu, değişmek için üretimi mümkün kıldı. Böylece **meta** üretimi doğdu.

Meta, dolaysız kullanım (üreten kişinin, klanın vb. kendi kullanımı) için değil; değiş-tokuş için, pazarda satmak için üretilen üründür.

Değiş-tokuşun, pazarın etkisinin artması, parayı ortaya çıkardı. **Para**, onun yardımıyla diğer bütün metaların değerinin ifade edildiği ve değiş-tokuş aracı olarak hizmet eden genel metadır.

Değiş-tokuş edilen meta kütlesinin çoğalması ölçüsünde, değiş-tokuşun coğrafi alanı da genişledi. **Metayı üreticiden satın alarak pazara taşıyıp satan yeni bir sınıf, tüccarlar** ortaya çıktı.

Zanaatın tarımdan ayrılması, zanaatın ve değiş-tokuşun gelişmesi **kentlerin oluşmasına** yolaçtı. Başlangıçta -köylerden çok az fark gösteren-büyük yerleşim birimleri olan kentler giderek **zanaat ve ticaretin yoğunlaştığı yerleşim alanları** haline geldi. **Kır-kent ayrımı ve bunlar arasında karşıtlık** doğdu.

Üretimin ve değişimin genişlemesi, servet eşitsizliğini derinleştirdi. Zenginlerin ellerinde para, iş hayvanı, üretim aletleri,

tohum birikti. Yoksullar giderek daha fazla ölçüde borç alabilmek için zenginlere başvurmak zorunda kaldılar. Zenginler borçlandırmayı köleleştirmenin bir aracı olarak kullandılar. Yüksek faizli borçlarını ödeyemeyenler köleleştirildi, toprakları ellerinden alındı vb. Böylece **tefecilik** ortaya çıktı.

Bütün bu gelişmeler, ilkel komünal toplumun çöküşü sırasında, ortaya çıkan **köle emeğinin kullanılması** belli bir noktadan itibaren belirleyici hale getirdi. İkel komünal toplumun çöküşü sırasında, klanların birbiriyle savaşlarında tutsak edilenlerin, ellerinden her türlü hakkının alınması ve tutsak edilenlerin tutsak alan klanın yanında her türlü haktan yoksun, boğaz tokluğuna çalıştırılması biçiminde ortaya çıkan **kölelik** tarihteki ilk ve aynı zamanda en kaba sömürü biçimidir. Her türlü haktan yoksunluk, köle sahibinin isterse öldürme hakkına sahip olduğu, alıp satabildiği bir meta statüsünde olmak kölenin temel özelliğidir. Kölelik, ortaya çıktığı ilk dönemde henüz üretimin temeli değildi, ikincil bir rol oynuyordu. İktisadın amacı, hemen hemen hiç değiş-tokuşta bulunmayan büyük ataerkil ailelerin gereksinimlerinin giderilmesi idi. Efendilerin köleler üzerinde iktidarı sınırsızdı, fakat köle emeğinin kullanılma alanı oldukça sınırlıydı. Toplumun köleci düzene geçişinin temelinde, yukarda anlattığımız gelişmeler –üretici güçlerin daha da büyümesi, toplumsal işbölümünün gelişmesi, değişim için üretimin gelişmesi vb.– yatıyordu.

Engels bu gelişmeyi şöyle ifade eder:

“Üretimin ve onunla birlikte emek üretkenliğinin sürekli olarak yükselmesi, insan işgücünün değerini arttırdı; bir önceki aşamada henüz münferit ve oluşmakta olan kölelik, şimdi artık toplumsal sistemin özsel bir bileşeni olur; kölelerin sıradan yardımcıları olması artık son bulur, bunlar düzineler halinde tarlalarda ve atölyelerde çalışmaya sürülürler.” (Aktaran: Politik Ekonomi Ders Kitabı, Cilt I, İnter Yayınları, İstanbul, Ocak 1992, sayfa 44)

Köleci toplumda, köle emeği toplumsal üretimin temeli haline gelir.

Köleci sistemde nüfus özgür vatandaşlar ve köleler olarak ikiye bölünür. Köleler hiç bir hakka sahip değildir. Özgür vatandaşlar içinde en üst kategoriyi oluşturan köle sahiplerinin malıdır! Alınıp satılabilir, köle sahibi tarafından öldürülebilirler! Yetişkin erkekler özgür vatandaş statüsündedir. Kadınlar da köleler gibi, her türlü haktan yoksundur. Özgür vatandaşlar kendi aralarında, aynı zamanda zengin köle sahipleri olan büyük toprak sahipleri ve üst tabakalarının köle sahibi olduğu ve köle emeği kullandığı köylüler ve zanaatkarlar sınıflarına bölünüyordu. Kölelik düzeninde büyük bir rol oynayan din adamları (rahipler) sosyal konumları itibariyle büyük toprak sahipleri sınıfına yakındı.

Kölelik sisteminde toplumdaki en derin çelişme kölelerle köle sahipleri arasındaki uzlaşmaz çelişmeydi. Bunun yanında büyük toprak sahipleriyle köylüler ve zanaatkarlar arasında da çelişmeler vardı.

Köleci düzen, toplumun sınıflara bölünmüş olduğu ilk düzendi.

Toplumun sınıflara bölünmesi, devleti ortaya çıkardı.

Lenin bu gelişmeyi şöyle ifade eder:

“Ancak toplumun sınıflara bölünmesinin ilk biçimi kölelik ortaya çıktığında, tarımsal çalışmanın en kaba biçimleri üzerinde yoğunlaşmış belirli bir insan sınıfının belirli bir fazlalık üretmesi mümkün olduğunda, bu fazlalığın kölelerin perişanların perişanı yaşantıları için artık mutlak gerekli olmadığı ve köle sahiplerinin eline geçtiğinde, bu şekilde bu köle sahipleri sınıfının varlığı pekiştiğinde ve kendisini sağlamlaştırmak amacıyla, devletin oluşması bir zorunluluk haline geldi.” (Aktaran: age, sayfa 45)

Özel mülkiyet sisteminde devlet, sömürülen çoğunluğu

sömürücü azınlık yararına kontrol altında tutmak, ezmek için oluştu. İlginç olan, bugün burjuva tarihinde “demokrasinin beşiği” olarak tanıtılan antik devletlerin (Eski Yunan ve Roma) köleci devletler –yani nüfusunun çok önemli bir bölümünün resmen ve yasal olarak her türlü haktan yoksun bulunan devletler– olduğu gerçeğidir. Bunun bugünkü demokrasilerden farkı, ezilen emekçi yığınlar için hak yoksunluğunun çok açık olması, şimdi bunun üzerinin çok daha iyi biçimde örtölmüş olmasıdır. Özde değişen bir şey yoktur: Eski Yunan ve Roma’daki “demokrasi” de, bugünün demokrasileri de sömürücü azınlığın, sömürölen çoğunluk üzerindeki diktatörlüğünün adıdır!

Köleliğe dayanan üretim tarzı, üretici güçlerin büyümesi için, ilkel komünal toplum düzeninden daha fazla olanaklar sundu. Çok sayıda kölenin, köle sahiplerinin ve onların devletlerinin elinde yoğunlaşması, basit işbirliğinin büyük çapta kullanımını mümkün kıldı. Ortaya köle emeğinin en insafsızca sömürölmesi temelinde yaratılmış muazzam eserler çıktı. Sulama sistemleri, yollar, köprüler, kaleler, firavun mezarları, dini yapılar, anıtlar vb.

Köle emeğinin yoğun kullanımı üretim aletlerinin hızla gelişmesinin önünde engeldi. Çünkü köle emeği, doğrudan üretici olan kölelerin, boğaz tokluğuna ve fiili şiddete maruz kalarak yaptıkları işi iyileştirmek hiç bir inisiyatif geliştirmesini gerekli kılmıyordu. Diğer yandan maliyeti çok düşük olan köle emeğini yoğun bir biçimde sömören köle sahiplerini de teknikte yenilik yapmaya zorlayan bir etken yoktu. Köle sahipleri, tepe tepe kullandıkları bu ucuz işgücü sayesinde, kendilerini her türlü bedensel çalışmadan özgür kılabilecek imkanlara da sahiptiler. Köle sahipleri çalışmayı hor görüyor, onu özgür insana layık olmayan bir uğraş olarak değerlendiriyorlardı. Yaşantıları tam bir asalak yaşantıydı. Köleliğin gelişmesi, köle emeğinin kullanımının artmasına paralel olarak, özgür vatandaşların giderek artan bölümü

her türlü üretim faaliyetinden koptu. Köle sahiplerinin ve diğer özgür nüfusun üst tabakasının bir bölümü, devlet işleri, bilim ve sanatla uğraştı. Böylelikle köleci toplum, diğer şeylerin yanında, **kafa emeği ile kol emeği arasında karşılıklı da doğurdu.**

Köle ihtiyacı karşılandığı, hep yeni köleler yaratıldığı, kazanıldığı ölçüde kölelik düzeni yaşadı ve gelişti.

Ancak köleci düzen, kendisini çöküşe götüren aşılmaz çelişmeler taşıyordu. Sömürünün köleliğe dayanan biçimi, bu toplumun ana üretici gücünü, köleleri çokertti. Toplumda gittikçe çoğalan ve fakat durumları da gittikçe kötüleşen kölelerin, köleliğe karşı mücadelesi silahlı ayaklanmalara kadar vardı. Köleci iktisadın varlık koşulu kesintisiz köle akımıydı, köle emeğinin kesintisiz olarak sürmesi, hep yeniden üretilmesi gerekiyordu. Yeni köle sağlamanın en verimli yolu da savaştı. Köleci toplumların askeri gücünün temeli, özgür küçük üreticiler, köylüler ve zanaatkarlardı. Bunlar hem askeri birliklerde hizmet ediyor, hem de ödedikleri vergilerle savaşların esas finans kaynağını oluşturuyorlardı. Ancak ucuz köle emeğinin yoğun kullanımına dayanan büyük üretimin rekabeti ve dayanılmaz vergi yükü, bu kesimleri yıkıma götürdü. Büyük toprak sahipleriyle, köleleşme tehditi altında yaşayan küçük üreticiler (özgür köylüler/zanaatkarlar) arasındaki çelişmeler de giderek derinleşti.

Özgür köylü sınıfının giderek yok olması köleci devletlerin ekonomik, askeri ve politik gücünü sarstı. Zaferlerin yerini yenilgiler aldı. Kesintisiz ucuz köle akımı durdu. Köle emeğinin olumsuz yönleri giderek daha güçlü bir biçimde ortaya çıktı. Köleci devletler içinde en güçlüsü olan Roma İmparatorluğu'nun son iki yüzyılında genel bir üretim çöküşü yaşandı.

Köle isyanlarıyla da birleşen bu gelişmeler köle imparatorluklarının birbiri ardından çökmesini beraberinde getirdi.

Kölelik düzeni, insanlık tarihinde, ilkel komünal toplumdan sonra en uzun dönem oldu. Doğuda, MÖ 4000'den, MS 6. yüzyıla kadar çeşitli köleci devletler var oldu.

Batıda, köleci toplum altın çağını MÖ 5. yüzyılda Yunanistan'da yaşadı. Son güçlü köleci devlet olan Roma İmparatorluğu'nda kölelik sistemi, MÖ 2. yüzyıl ile MS 2. yüzyıl arasında en yüksek gelişme aşamasına ulaştı.

Köleliğe dayanan üretim tarzının temel ekonomik yasasının temel hatları şöyledir:

Köle sahiplerinin üretim araçları ve köleler üzerindeki sınırsız mülkiyeti temelinde köylülerin ve zanaatçıların çöküşe uğratılması, köleleştirilmesi ve diğer ülkelerin halklarının fethedilmesi ve köleleştirilmesi yoluyla kendi asalak tüketimleri için artı-ürüne el koymaları.

TOPLUMLARIN TARİHİNDEKİ ÜRETİM TARZLARI

—3—

FEODAL TOPLUM

Kölelik sisteminin yıkıntıları üzerinde yeni bir sistem, **feodalizm** egemen hale geldi. Feodalizm, şu veya bu biçimlerde hemen hemen tüm ülkelerde yaşanan ve ortaçağa damgasını vuran sistem oldu.

Feodal üretim tarzının unsurları köleci toplumun bağrında oluştu. Köle emeğine dayanan büyük üretim, daha önce açıkladığımız sebeplerle, süreç içinde iktisaden yararsız hale geldi. Köle sahipleri, emekleri artık kâr bırakmayan büyük köle gruplarını, köle isyanlarının da etkisiyle, serbest bırakmak zorunda kaldılar. Büyük çiftlikler, küçük parsellere bölündü. Bu toprak parçalarının kullanımı belirli şartlarla ya özgür bırakılmış eski kölelere, ya da eski özgür vatandaşlara bırakıldı.

Ancak, topraklar üzerinde tarım yapma durumunda olan özgürleşmiş eski köleler ve eski özgür vatandaşlar, bu toprakların sahibi değillerdi. Toprak parçalarına bağıydılar. Çoğu eski köle sahipleri olan toprak sahipleri için angarya çalışmak zorundaydılar ve üzerinde çalıştıkları toprakla birlikte alınıp satılır durumda idiler. Yine de artık köle değillerdi.

Eski köle sahibine mutlak bağımlılık ortadan kalkmıştı. Bağımlılık şimdi dolaylı, üzerinde çalışılan toprak parçası üzerin-

den olan bir bağımlılıktı. Bu biçimde çalışan üreticiler özgür vatandaşlarla, köleler arasında ara konum alan ve çalışmaya –kölelerden daha çok– ilgi duyan yeni bir küçük üreticiler tabakasıydı. Bunlar kolon olarak adlandırılıyordu. Bütün ortaçağa damgasını vuran feodalizmin serflerinin (= toprak kölesi, toprak beyine, ağasına bağımlı köylü) öncülleri idi.

Feodalizm kavramı, eski Roma’da köleci toplumun yıkılması döneminde ortaya çıkan krallıkların kendilerine bağlı üst tabakaya dağıttıkları toprak parçalarına verilen isim olan **feod**’dan türetilmiştir. (Osmanlı devletinde de bilindiği gibi, savaşta veya diğer devlet işlerinde “yararlılıkları görülen” kişilere, ailelere tümü padişah ailesine ait olduğu varsayılan toprakların dağıtıldığı bir sistem; tımar sistemi veya miri sistemi vardı. Ancak tipik batılı feodalizmin tersine, Osmanlı devletinde toprağın mülkiyeti yine padişah sülalesinde kalıyor, toprağın yalnızca kullanım hakkı devrediliyordu. Kullanım hakkı devredilenler, devlete belli sayıda asker, belirli bir vergi vb. vermek zorundaydılar.) Feod sahipleri (yani feodaller) gerçekte tarımsal üretimin egemen olduğu toplumda egemen sınıf konumunda idiler.

Feodalleşme süreci değişik ülkelerde, değişik biçimlerde yaşandı. Fakat bu sürecin özü her yerde birdi: Köleci toplumun yıkılması aşamasında ortaya çıkan eski özgür köylüler, topraklarını ele geçiren feodal beylere kişisel bağımlılığa düştüler. Zamanla eski kölelerin, kolonların ve özgür köylülerin konumları arasındaki farklılıklar silindi. Hepsi **serf köylülük**’ün kitlesini oluşturdular.

Süreç içinde bir ortaçağ deyiminde “*Senyörsüz* (yani feodal beysiz) *toprak olmaz*” biçiminde ifadesini bulan bir durum oluştu. En büyük feodal beyler (senyör, toprak ağası, derebeyi vs.) krallardı.

Stalin, “*Diyalektik ve Tarihi Materyalizm*” adlı eserinde feodal düzeni şöyle açıklar:

“Feodal düzende üretim ilişkilerinin temelini oluşturan, FEODAL BEY’in üretim araçları üzerindeki mülkiyeti ve üretici üzerindeki –yani feodal beyin artık öldüremedeği ama (tasarrufunda bulundurduğu toprağıyla birlikte) satın alabildiği ve satabildiği SERF üzerindeki sınırlı mülkiyetidir. Feodal mülkiyetle köylünün ve zanaatçının üretim araçları üzerindeki ve kişisel emeği üzerine kurulu kendi özel ekonomisi üzerindeki bireysel mülkiyeti birarada bulunur. Bu üretim ilişkileri, esas olarak üretici güçlerin bu dönemdeki durumuna uygun düşer. Dökmeciliğin ve demir işlemeciliğinin daha gelişmesi, saban ve dokuma tezgahı kullanımının yaygınlaşması, tarımın, bahçıvanlığın, bağcılığın, zeytinyağı elde ediminin sürekli gelişmesi; zanaat atölyeleri yanında manifaktürlerin de ortaya çıkması: İşte üretici güçlerin durumunun ayırtedici çizgileri bunlardır.

Yani üretici güçler, emekçinin üretimde belli bir girişkenliği olmasını, işine ilgi duymasını, yapıtına bir beğeni katmasını gerektiriyor. Bu yüzden feodal bey, işine ilgi duymayan ve keskin olarak girişkenlikten yoksun köleden vazgeçerek, kendi özel işletmesine ve kendi üretim aletlerine sahip olan, ektiği toprak ve kaldırdığı mahsul üzerinden feodale ayni (ürün) olarak ödemekle yükümlü olduğu vergiyi ödemek için, zorunlu olarak işe bir miktar ilgi duyan serfle iş görmeyi yeğ tutuyor.” (Stalin, Diyalektik ve Tarihi Materyalizm, İnter Yayınları, İstanbul, Ekim 1992, sayfa 36-37)

Stalin’in burada belirttiği gibi, feodalizmde tipik olan, feodal büyük mülkiyetin yanında serfin cüce mülkiyetinin varlığıdır. Bu mülkiyet, küçük bir toprak parçası üzerindeki mülkiyet olabileceği gibi, oldukça ilkel olan kimi üretim aletleri (saban vb.) üzerinde mülkiyet de olabilir.

Ancak serf, genelde bu “mülkiyeti” kendine “bağışlayan”, “pay”laştıran toprak ağasına bağımlıdır. Bu bağımlılık “ekonomi dışı zor”u da içeren bir bağımlılıktır. Serf konumundaki köy-

l , yalnızca kendisi için değil, aynı zamanda kendisine toprak “pay eden” feodal bey için de çalışmak zorundaydı.

Serf köylünün çalışma zamanı, **gerekli emek zamanı** ve **artı emek zamanı** olarak ikiye bölünüyordu. **Gerekli emek zamanı**, serf köylünün bütün çalışma zamanı içinde kendisinin ve ailesinin geçimini temin etmek için çalıştığı, ürün yarattığı zaman dilimiydi. **Artı emek zamanı** ise, feodal beye verilen, daha doğrusu onun el koyduğu ürünlerin, **artı ürünün** yaratıldığı zaman dilimiydi.

Feodal beyin el koyduğu artı ürün, **feodal toprak rantı**dır.

Artı ürüne feodal beylerin el koyma biçimleri, yani feodal toprak **rantı**nın elde ediliş biçimleri çeşitliydi. Bu, ya **aynı** (yani ürün olarak) alınıyordu. Köylü, tüm zaman kendi toprağı üzerinde kendi aletleriyle ekip biçiyor, ürettiği ürününün belirlenmiş bir bölümüne feodal bey el koyuyordu. Buna “**aynı rant**”, ya da ** r n rantı** denir. Ya da köylü kendi toprağı üzerinde yalnızca kendisi için çalışıyor, bunun yanında zamanının belirlenmiş bir bölümünde de toprak beyinin, feodal beyin arazisi üzerinde ücretsiz çalışıyordu. Bu, angarya işinin en açık biçimiydi. Angaryada köylünün gerekli emeğiyle artı emeği, zaman ve mekan bakımından açık olarak ayrılmaktadır. Rantın bu biçimine **emek rant** denir. Emek rant, feodalizmin ilk gelişme aşamalarında egemendi. Süreç içinde ürün rant, emek rantın yerini aldı.

Değişimin nispeten yüksek derecede gelişmiş olduğu feodalizmin daha üst aşamasında, para rant oluştu. Para iktisadının oldukça üst seviyede gelişmiş olmasını şart koşan bu rant biçiminde, toprak beyi, köylüden parasal vergi alıyordu. Para rant, feodalizmin son ve  k ş dönemi ve kapitalist ilişkilerin ortaya çıkıp gelişmesi dönemi için karakteristiktir.

Feodal iktisatta tarımsal üretim egemendi. Sanayi esas olarak ev sanayisiydi. Ana iktisat dalı olan ziraatın, ikinci derecede öneme sahip **ev sanayisiyle bağlanması** feodalizm için uzun zaman karakteristikti.

Feodal toplumun varlık temeli **serf köylünün emeği**ydi. Köylüler yalnızca tarımsal ürünler üretmiyor, aynı zamanda birçok halde zanaatkar olarak, yapı işçisi vb. olarak da çalışıyorlardı.

Feodal iktisat özellikle ilk gelişme aşamalarında temeli itibarıyla **doğal iktisattı**. Yani her feodal iktisat birimi, esas olarak kendi içine kapanık, kendi ihtiyaçlarını gidermeye yönelik kapalı bir ekonomik hayat sürdürüyordu. Dış dünyayla değiş tokuş pek seyrekti.

Bu durum, feodalizmin gelişmesine paralel olarak, ortaçağ kentlerinin gelişmesi ve zanaatın gelişmesi ve tarımdan ayrılmasına bağlı olarak, ticaretin gelişmesine bağlı olarak değişti.

Kırda tarımsal hammadde­lerin işlenmesi, ilk­başlarda köylülerin bir yan işiydi. Daha sonra köylüler arasından kendi köyleri için çalışan zanaatkarlar çıktı. Bunlar, esas olarak uzmanlaştıkları sanayi işini önce doğal ekonomi içinde yapar oldular. Zanaatkarların uzmanlaşması ve iş aletlerinin gelişmesiyle emek üretkenliği yükseldi. Bir köyün, ya da feodal birimin gereksinim duyduğundan daha fazla üretme imkanı ortaya çıktı.

Zanaatkarlar, feodal beylerin malikanelerinin civarına, manastırların yakınlarına ve ticaret merkezlerine yerleşmeye başladılar. Tüccarlar da, işleri gereği belli merkezlerde toplanmaya başladılar. Böylece, genellikle feodal üretim birimlerinin dışında, su boylarında şehirler oluştu. Ta kölelik döneminde başlayan kentin kırdan ayrışması feodalizm döneminde güçlendi.

Kentlerin halkı, esas olarak zanaatkarlardan ve tüccarlardan oluşuyordu. Feodal beylerin baskılarından kaçan serfler de şehirlerde sığınma buldular. Kentler, doğal iktisadın egemen olduğu köylerin tersine, esasta **meta üretiminin** merkezleriydiler. Şehirlere akan kaçak serflerin yol açtığı rekabet ve feodal beylerin baskı ve sömürüsüne karşı mücadelenin gerekleri, kentlerin esas sakinleri durumunda olan tüccar ve zanaatkarları özel ör-

gütlenmeler içinde birleşmeye itti. Ortaya **loncalar** çıktı.

Loncalar, zanaatçıların ve tüccarların feodalizm dönemine ait örgüt biçimleriydiler. Lonca örgütlenmesi başlangıçta olumlu bir rol oynadı, ticaretin ve zanaatkarlığın güçlenmesine yol açtı. Ancak meta üretiminin artması ve pazarın genişlemesiyle birlikte, çok katı bir pederşahi örgütlenmeye sahip olan loncalar, üretici güçlerin gelişmesinin önünde bir ayakbağı durumuna geldiler.

Şehirlerin büyümesi, zanaatın tarımdan kesin ayrılması, ticaretin gelişmesi, feodal köy üzerinde de derin etkiler yarattı. Feodal beylerin iktisadî pazar ilişkilerinin içine çekildi. Kentte üretilen zanaat ürünlerini, tüccarların taşıdığı lüks tüketim maddelerini vb. alabilmek için feodal beyler paraya ihtiyaç duydular. Bu bağtında, **ürün rantın** yerini yavaş yavaş **para rant** almaya başladı. Bu, gerçekte köylüler açısından sömürünün daha da ağırlaşması anlamına geliyordu.

Feodal toplumda sınıfsal hiyerarşi şöyleydi:

Toplum iki ana sınıfa ayrılıyordu: Feodal beyler ve köylüler.

Feodal beyler yekpare bir bütün değildi. Küçük feodal beyler, büyük feodallere haraç ödüyor, onlara savaşlarda yardım ediyor ve bunun karşılığında onların koruyuculuğunda bulunuyordu. Büyük toprak beylerine (hamiler) **senyör**, bunların koruyuculuğunda bulunanlara da **vasal** deniyordu. Senyörlerin kendileri de kendilerinden daha güçlü olan feodallerin vasalı durumunda idiler.

Feodal toprak sahipleri, egemen sınıf olarak devletin başında bulunuyorlardı. Bunlar bir zümre oluşturuyordu: **Soylular**.

En büyük toprak sahipleri içinde yer alan kiliselerin **ruhbanları** da soyluların yanında egemen birinci zümre içinde yer alıyordu.

Feodal toplumun geniş tabanını **köylülük** oluşturuyordu.

Köylüler feodal toprak beyine bağımlıydı, politik olarak hiçbir hakka sahip olmayan bir kesimdi. Toprakla birlikte alınıp satılabiliyorlardı. Feodal toplumun temel sınıfsal karşıtlığı feodal beylerle serf köylüler arasındaki karşıtlıktı. Sömürülen serflerin feodal beylere karşı mücadelesi, tüm feodalizm döneminde sürdü, sömürünün iyice arttığı son dönemde ise iyice keskinleşti.

Feodal bağımlılıktan kurtulmuş olanların yerleştiği şehirlerde iktidar; tüccarlar, tefeciler, kent toprağının sahipleri, büyük ev sahiplerinin elinde bulunmaktaydı. Kent nüfusunun ana kitlesini oluşturan lonca zanaatkarları, kent yönetimine katılma isteklerini kabul ettirmek için sık sık kent eşrafına karşı mücadele etmek zorunda kaldılar. Küçük zanaatkarlar ve kalfalar, bu mücadelede lonca zanaatkarları yanında yer alırken, aynı zamanda kendilerini sömüren lonca ustaları ve tüccarlara karşı da mücadele ettiler. Feodalizm çağının sonlarına doğru, kentlerdeki sınıf ayrışması da iyice belirgin hale geldi. Bir yanda zengin tüccarlar ve lonca ağaları, diğer yanda zanaatkar kalfaları, çıraklar, kent yoksulları durmaktaydı. Kent nüfusunun alt tabakaları, mücadele sertleştikçe, feodal beylerle birleşen şehir eşrafına karşı mücadele etti. Bu mücadele serf köylülerin feodal sömürüye karşı mücadelesiyle birleşti.

Batı Avrupa'daki feodalizmin en tipik özelliklerinden biri, iktidarın küçük feodal beylikler, derebeylikler arasında bölünmesi, merkezi iktidarın güçsüzlüğü, yerel iktidarların özerkliği. En büyük derebeyi kraldı. Bunlar, sözde en büyük ve merkezi iktidar sahipleriydiler. Ancak feodalizmin başlangıç dönemlerinde kendi doğrudan derebeylikleri dışındaki iktidarlara kısıtlıydı. Bu siyasi yapılanma, kendi içine kapalı doğal ekonomik ilişkilere denk düşüyordu.

Lenin, **“Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi”** adlı eserinde, **“angarya iktisadı”** olarak adlandırdığı feodalizmin egemenliği için vazgeçilmez önkoşullar olarak şunları sayıyor: 1. Doğal ik-

tisadın egemenliği, 2. Doğrudan üreticinin toprak ve üretim aracı mülkiyeti ve toprağa bağlılığı, 3. Köylünün feodal toprak beyine kişisel bağımlılığı, 4. Son derece düşük, geri bir üretim tekniği. (Bkz. Lenin, Seçme Eserler, İnter Yayınları, İstanbul, Nisan 1993, Cilt I, sayfa 236-237)

Bütün bunlardan yola çıkılarak **feodalizmin** temel ekonomik yasasının bellibaşlı özellikleri şöyle ifade edilmiştir:

“Feodal beyin toprak ve arazi üzerindeki mülkiyeti ve feodal beyin üreticiler, serfler üzerindeki kısıtlı mülkiyeti temelinde bağımlı köylülerin sömürölmesi yoluyla artı ürüne feodal beyler tarafından asalak tüketimleri için el konulması.” (Politik Ekonomi Ders Kitabı, İnter Yayınları, İstanbul, Ocak 1992, Cilt I, sayfa 69)

TOPLUMLARIN TARİHİNDEKİ ÜRETİM TARZLARI

—4—

KAPİTALİST ÜRETİM TARZI

Feodal toplumun üretici güçlerinin gelişme sürecinde, feodal düzenin bağrında yeni bir üretim biçimi, kapitalist üretim ortaya çıkıp gelişmeye başladı.

Feodalizm çağında **meta üretimi** tedricen gelişti; kentli zanaatçılık genişledi ve köy iktisadı giderek artan bir şekilde değiş- tokuşun içine çekildi.

Meta üretimi daha önce de tanımladığımız gibi, değişim için yapılan üretimdir. Özel mülkiyet ve bireysel emeğe dayanan ve değişim için ürün yaratan küçük zanaatkar ve köylü üretimine **basit meta üretimi** denir. Feodalizm döneminde, meta üretiminin egemen biçimi basit meta üretimidir. Ve basit meta üretimi feodalizmin üretici güçlerinin gelişmesine koşut olarak büyür, etkinliğini artırır. **Meta üretiminin etkinliğinin artması**, gerçekte kapalı, doğal ekonomi olan **feodalizmin gerilemesi** demektir.

. Meta üretimi, gelişmesi içinde doğası gereği meta üreticileri arasındaki rekabeti ve onlar arasındaki bir ayrışmayı beraberinde getirir. Bunların çok önemli bir bölümü giderek yoksullaşır, mülklerini yitirirken, küçük bir bölümü de büyür, zenginleşir.

Feodalizmdeki devlet parçalanmışlığı, meta üretiminin ge-

hıme ve egemenlik kurma yolu üzerindeki en önemli engellerden biriydi. Herbiri kendi derebeyliğinde egemen olan feodal beyler, kendi egemenlik alanına dışardan getirilen ürünler (metaller) için keyiflerine göre gümrükler koymakta; kendi egemenlik alanlarından transit geçişler için haraç almakta, böylelikle ticaretin gelişmesi için engel oluşturmaktaydılar.

Bir yandan pazar için üretim artıyor, diğer yandan pazarın feodal parçalanmışlığı, pazar için üretilen malların bütün pazara yayılma imkanlarını, dolayısıyla ilerlemeyi engelliyordu. Toplumun gelişmesi, feodal parçalanmışlığın ortadan kaldırılmasını gerekli kılıyordu. Zanaatsal ve tarımsal meta üretiminin artması, kentle kır arasındaki toplumsal işbölümünün gelişmesi, feodal ülkelerin çeşitli bölgeleri arasındaki iktisadi bağların güçlenmesine, **ulusal pazarın oluşmasına** yol açtı.

Ulusal pazarın oluşması, aynı zamanda devlet iktidarının da merkezileştirilmesinin ekonomik önkoşullarını yarattı. Gelişmekte olan kent burjuvazisinin talebi, gelişme önündeki feodal engellerin ortadan kaldırılması ve merkezi bir devlet oluşturulmasıydı. “Vasalların vasalları” durumunda olan küçük toprak beyleri de, yerel despotların egemenliği yerine herkese “eşit” davranacak merkezi bir yapılanmadan yanaydılar. Bu gelişmeler sonucu, feodalizm döneminde ülke genelinde egemenlikleri lafta olan kralların konumları pekişti. Bunlar giderek fiilen de iktidar sahibi oldular. Mutlakiyetçi monarşi biçiminde “ulusal” devletler ortaya çıkmaya başladı. Siyasi alanda feodal parçalanmışlığın aşılması ve merkezi devlet iktidarının yaratılması, kapitalist ilişkilerin oluşmasına ve daha da gelişmesine katkıda bulundu.

Kapitalizmin gelişmesi açısından **dünya pazarının oluşması** da büyük öneme sahipti.

15. yüzyılın sonlarında Amerika’nın keşfi, Hindistan’a giden denizyolunun bulunması sonucu Avrupa ticareti Akdeniz çevresiyle sınırlı olmaktan kurtuldu; ticaret alanları genişledi.

Pazarların genişlemesiyle birlikte bireysel emeğe dayalı basit meta üretimi; küçük zanaatkar üretimi artan meta talebini karşılayamaz duruma geldi. Bu, üreticinin bireysel emeğine dayalı ve feodal üretimin bir uzantısı olan basit meta üretiminden; basit **kapitalist işbirliğine** dayalı, kapitalist meta üretimine; küçük zanaatkar üretiminden, **ücretli işçilerin sömürüsüne dayanan kapitalist üretime** geçilmesini beraberinde getirir.

Kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişmesinde, küçük meta üreticileri arasındaki ayrışma, bunların küçük bir bölümünün kapitalist girişimcilere dönüşmesinin yanında, ticaret sermayesinin sanayi sermayesine dönüşmesi de belirleyici rol oynadı. Bu “dönüşme”ler kabaca şöyle gerçekleşti:

Feodal loncalar, meta üretiminin zayıf gelişmiş olduğu dönemde zanaatkarlar arasındaki rekabet ve ayrışmayı kısıtlamayı başardılar. Ancak değişimin, dolayısıyla meta üretiminin gelişmesiyle, rekabet de giderek güçlendi. Daha geniş bir pazar için çalışan ustalar kısmen lonca düzenlemelerinin kaldırılmasını sağladılar, kısmen de var olan lonca düzenlemelerini görmezlikten gelerek, bildiklerini yaptılar. Kalfa ve çırakların sayılarını arttırdılar, işgünlerini uzattılar ve daha üretken yöntemler kullanmaya başladılar. En zengin ustalar yavaş yavaş kapitalistlere, yoksul ustalar, kalfalar ve çıraklar ise ücretli işçilere dönüştüler.

Ortaçağda başlangıçta küçük üreticilerin –zanaatkarlar ve köylüler– metalarının değişiminde ve feodal beyler tarafından el konan artı ürünün bir bölümünün satılmasında aracılık yapan tüccarlar; ellerinde biriken sermaye (ticaret sermayesi) arttıkça, küçük üreticilerin metalarını düşük fiyatla, ön ödeme ile toptan satın alabilecek ve daha geniş pazarlara yayabilecek duruma geldiler. Rekabetin büyümesi ve toptan alıcının ortaya çıkmasıyla küçük üreticilerin kitlesinin durumunda esaslı değişiklikler yaşanmaya başlandı. Bu kitle giderek yoksullaştı, borçlanma yoluyla toptan alıcılara bağımlı hale geldi.

Süreç içinde toptan alıcılar, küçük üreticilere önce hammadde (örneğin kumaş olarak dokumaları için iplik) ve daha sonraki gelişme içinde de bizzat iş aletlerini de vermeye başladılar. Kentteki zanaatçıların büyük çoğunluğu bu şekilde elindeki avucundakini yitirerek, yalnızca işgücünü satan ücretli işçiye dönüştü; tüccar ise sanayi kapitalistine! Kırdaki da benzer bir gelişme yaşandı. Meta üretiminin artmasıyla, paranın gücü büyüdü. Feodal toprak beyleri vergileri ve diğer hizmetleri aynı biçimden ve emek rantı biçiminden çıkarıp para biçiminde vergilere dönüştürdüler. Köylüler emek ürünlerini satıp elde ettikleri paranın tümünü feodal beye verseler bile, feodal rantı karşılayamaz duruma geldiler. Köylülerin sürekli para sıkıntısı, toptan alıcılar ve tefeciler tarafından köylüleri borçlandırıp kendilerine bağlamak için kullanıldı.

Para ilişkilerinin gelişmesi, süreç içinde köylülüğün ayrışmasına, yani çeşitli sosyal gruplar halinde tabakalaşmasına ivme kazandırdı. Ezici çoğunluk yoksullaştı, yıkıma uğradı. Elindeki küçük toprak parçasını ve üretim aracını da kaybetti. İşgücünden başka bir şeyi kalmadı. Köyden kente, tarımdan sanayiye doğru bir göç başladı. Diğer yanda kırdaki, yoksullaşan köylüleri, onlara köleleştirici koşullarda kredi vererek ve onlardan tarımsal ürünleri, hayvanları ve envanteri yok pahasına toptan satın alarak sömüren zengin köylüler, “tarım kapitalistleri” ortaya çıktı.

Feodalizmin bağrında kapitalizmin ortaya çıkabilmesi, sonra gelişerek hakim hale gelebilmesinin çıkış noktası **“ilk birikim”**dir. **“İlk birikim”** Marx’ın deyimiyle **“Politik Ekonomide aşağı yukarı, teolojide ilk günahın oynadığı rolü oynar”**. (Marx-Engels, Eserler, cilt 23, sayfa 741, Almanca. Türkçesi için bkz. Kapital, cilt 1, sayfa 729, Sol Yayınları, 1986 üçüncü baskısı... “İlk birikim”in çevirisi, Alaattin Bilgi tarafından “ilkel birikim” biçiminde yapılmış. Doğru değil. Almanca orijinali

“Ursprüngliche Akkumulation”dur. Burada “başlangıçtaki “kaynaktaki”, “çıkış noktasındaki”, “ilk” anlamında kullanılıyor. Biz bu yüzden “ilk birikim” kavramını kullanıyoruz...”

İlk birikimin, dolayısıyla kapitalist üretimin iki ana öneku lu vardır:

Birincisi, “özgür işçiler”in varlığıdır.

“İki anlamda özgür işçiler: Bunlar ne köleler, serfler vs. gibi bizzat dolaysız üretim araçlarıdır; ne de kendi toprak parçası üzerinde çalışan köylüler gibi üretim aracı sahibidirler; bunlar mülkten de özgürleşmiştir.” (Marx-Engels, Eserler, Almanca, cilt 23, sayfa 742, Türkçesi için bkz. Kapital, cilt 1, sayfa 730-31, çeviride “**Freie Arbeiter**”, “**özgür emekçiler**” biçiminde çevrilmiş. Yanlış. Emekçinin karşılığı **Werktaeti-ge**’dir.)

İşgüçlerinden başka satacak bir şeyleri olmayan ve yaşayabilmek için işgücünü satmak zorunda olan; ve bu işgücünü istediği gibi kullanma konusunda hukuken özgür olan işçilerin varlığı, ilk birikimin ilk şartıdır.

İkincisi, kapitalist işletmelerin yaratılması için gerekli olan parasermayenin birikmiş olmasıdır. Para, üreticinin kendi dolaysız kullanımı için üretim yanında, değiştirmek için yapılan üretimin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Başlangıçta yalnızca dolaşımın-değişimin basit bir aracı olan para, ulusal ve uluslararası ticaretin gelişmesine paralel olarak yaygınlaşır, etkinliği artar. Özellikle tefecilerin ve tüccarların elinde, başka alanlarda kullanılmayı bekleyen bir parasal zenginlik birikir.

Bu para zenginliğinin “sermaye”ye dönüşebilmesi, yani kapitalist üretim için,

“Birbirinden çok farklı türden iki meta sahibinin yüzyüze ve temas haline gelmesi gerekir; bir yanda başkalarına ait işgücünü satınalarak, el koydukları değerler toplamını arttırmak isteyen para, üretim aracı ve geçim aracı sahipleri, diğer yanda kendi işgüçlerinin, dolayısıyla emeğin satıcısı olan özgür iş-

ciler." (age, sayfa 742... Türkçesi için bkz. sayfa 730)

Hem birinci önkoşul, hem de ikinci önkoşul tarihi olarak, emekçi yığınların, küçük bir azınlık tarafından, zor yöntemleri de kullanılarak yoksullaştırılması, mülksüzleştirilmesi; denizası-
rı ülkelerin sömürgeleştirilmesi, zenginliklerinin zorla talan edilmesi; emekçilerin köleleştirilmesi, soykırım vb. yol ve yön-
temlerle yerine getirilmiştir.

Marx bu yüzden şöyle diyor:

*"Eğer para Augier'in dediği gibi «dünyaya bir yanağında-
ki doğuştan kan lekesiyle geldi»yse, sermaye tepeden, tırnağa
her gözeneğinden kan ve irin akarak doğmuştur."* (age, sayfa
788; Türkçesi sayfa 779)

Kapitalizmin gelişmesini, değişik bakış açılarıyla değişik dönemlere ayırmak mümkündür.

Örneğin Marx'ın kendisi sanayi alanında kapitalizmin geliş-
mesinde, bu dönemlerde kullanılan iş araçlarının ve işbölümü-
nün durumuna göre üç döneme ayırıyor:

1) Basit kapitalist işbirliği dönemi: Az çok büyük sayıda ücretli işçinin aynı zamanda çalıştırıldığı, aynı tür işi yaptığı ve kapitalistler tarafından sömürüldüğü biçimdir. Basit kapitalist işbirliği küçük meta üretiminin parçalanması temelinde oluşur. İlk kapitalist işletmeler, tüccarlar ve toptan alıcılar, tefeciler, zenginleşmiş ustalar, zanaatkarlar ve meslek sahipleri tarafından kuruldu. Bu işletmelerde yıkıma uğramış zanaatkarlar, usta ol-
ma imkanı ellerinden alınmış kalfalar, yoksullaşmış köylüler üc-
retli işçi olarak çalıştı.

2) Kapitalizmin manifaktür dönemi: İşbölümüne ve zanaat-
kar tekniğine dayanan kapitalist işbirliğidir. Manifaktür tarihi olarak iki biçimde oluşmuştur:

Birinci yol, değişik mesleklerden zanaatkarların kapitalist-
ler tarafından bir atölyede toparlanmasıdır. İkinci yol, aynı mes-
lekten zanaatkarların bir atölyede toplanmasıdır.

Basit kapitalist işbirliği dönemi, kapitalizmin çıkış; manifaktür dönemi gelişme dönemidir. Fakat bu iki dönemde de henüz kapitalizm tam egemen hale gelmemiştir. Avrupa'da takriben rönesanstan 1760'lara kadar süren bu dönemde kapitalizm ticaret ve manifaktür kapitalizmidir.

Sanayide kapitalizmin egemenliğini bütünüyle kurduğu dönem, sanayide kapitalizmin gelişmesinin **üçüncü dönemi** olan **kapitalizmin makine dönemidir**. Üretim, manifaktür döneminde de esas olarak geri bir tekniğe ve öncelikle de kol emeğine dayanıyordu. Bu böyle olduğu sürece, kapitalizm toplumun tüm iktisadi yaşantısını temelden değiştiremez, dönüştüremezdi.

"Bu dönüşüm, manifaktürden, 18. yüzyılın son üçte birinde oluşmaya başlayan ve Avrupa'nın en önemli kapitalist ülkelerinde ve ABD'de 19. yüzyıl boyunca gelişen makinesel sanayiye geçişle gerçekleşti... Manifaktürden makinesel sanayiye geçiş, üretimde tam bir teknik devrimdi." (Politik Ekonomi Ders Kitabı, Cilt I, İnter Yayınları, sayfa 131)

Avrupa'da yaklaşık olarak 1760 ile 1880 arasında yaşanan ve kapitalizmin kesin zaferini ilan eden makineli sanayi dönemini de, iki alt döneme ayırmak mümkündür. Birinci dönemin karakteristik görünümü buharlı motor; ikinci döneminkiyse elektromotordur. Birinci dönemde tekstil sanayii egemendir; ikinci dönemde tekstil sanayinin yerini çelik sanayii alır.

Bu ilk iki dönemde de rekabet kapitalist gelişmenin en önemli motorlarından biridir. Rekabet, sermayeyi büyümeye, yoğunlaşmaya, merkezileşmeye iter. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi gelişmenin belirli noktasında "tekeli"leşmeyi doğurur. Tekeller giderek ekonomiye egemen hale gelmeye başlar.

Avrupa'da ve ABD'de takriben 1880'lerden itibaren kapitalizmin yeni bir evresine girilir. **"Rekabetçi kapitalizm"** yerini **"tekelci kapitalizm"**e, ya da bir başka deyimle emperyalizme bırakır.

Emperyalizm, kapitalizmin çelişmelerini en st seviyeye kadar geliştirmiş olan, en yüksek ve son evresidir. Emperyalizm dönemini de belirleyici önemde bilimsel-teknik gelişmeler açısından bir dizi evreye ayırmak mümkündür.

Kapitalist toplumda üretim ilişkilerinin temeli, üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyettir. Üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyet, kapitalistlerin emekle elde edilmemiş ve ücretli işçileri sömürmek için yararlanılan özel mülkiyetidir.

Kapitalist toplumun iki ana sınıfı **burjuvazi** ve **proletaryadır**. Bunların sınıf çıkarları uzlaşmazdır.

TOPLUMLARIN TARİHİNDEKİ ÜRETİM TARZLARI

EMPERYALİZM

Emperyalizm kavramı, Latince “imperium” kavramından türetilmiştir. Imperium “egemenlik alanı” anlamına gelir.

Emperyalizm kavramı, çokça belirli bir siyaseti, güce dayalı egemenlik siyasetini anlatmak için kullanılır. Kavramın bu kullanılışında, eski Roma İmparatorluğu’nu da, Osmanlı İmparatorluğu’nu da vb. emperyalist olarak adlandırmak mümkündür. Bizim burada ele alacağımız emperyalizm kavramı bu değildir!

Bizim burada ele alacağımız emperyalizm kavramı, marksist-leninist literatürde kullanıldığı içerik ve biçimiyle emperyalizm kavramıdır. Kavramın bu kullanılışında, emperyalizm, kapitalist gelişmenin doğal bir sonucu, onun bir gelişme –en üst gelişme– aşamasıdır.

Marx ve Engels, kapitalizmi inceledikleri temel eserleri olan Kapital’de, sermayenin yoğunlaşması, merkezileşmesinin kapitalizmin en önemli gelişme yasalarından biri olduğunu ortaya koymuşlardı. Bu gelişmenin tabii sonucu tekelleşmeydi!

Marx ve Engels, henüz tekelleşmenin yeni başladığı dönemlerde, tekelleşmenin, ötesinde kapitalist gelişimin devamının olanaksız olacağı ve çöküşünün başlayacağı bir dönemi getireceğini görmüşlerdi. Onlar Kapital’in 1. cildinde şu tespitle bulunmuşlardı:

“Sermaye tekeli onunla ve onun altında gelişen üretim biçiminin zinciri haline gelmiştir. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, kapitalist çerçeve içinde dayanılmaz olan bir noktaya ulaşmaktadır. Bu kılıf parçalanacaktır. Kapitalist özel mülkiyetin miyadı dolmuştur. Mülksüzleştirilenler mülksüzleştirilecektir.” (Kapital, cilt 1, Almanca, Dietz Verlag, sayfa 791; Türkçesi için bkz. Kapital, cilt 1, Sol Yayınları, sayfa 783)

Kapital’in 3. cildinde ise, Marx, kredinin artan rolü ve bankaların giderek artan ölçüde sanayi sermayesini kontrolleri altına alması olgularına dikkat çeker. Marx ve Engels’in en gelişmiş biçimiyle yaşamadıkları tekelleşme süreci, 19. yüzyıl sonlarında, 20. yüzyıl başlarında batının gelişmiş kapitalist ülkelerinde, tekellerin bütün ekonomiye kesin damgasını vurduğu bir noktaya geldi. Küçük ve orta sermayenin rekabetinin kapitalizmin gelişmesinin motoru olduğu bir evreden –rekabetçi kapitalizm döneminden– yeni bir evreye, tekelci kapitalizm evresine geçildi.

1902’de, Londra’da yayınlanan “Emperyalizm” adlı kitabında, İngiliz iktisatçı J.A. Hobson, tekelci merkezileşmenin asalak karakterine dikkat çekti. O, serbest rekabetçi kapitalizmin tekelci kapitalizm tarafından çözüldüğünü, bunun sonucunda, eski liberal sistemin giderek yozlaştığını, çürüdüğünü savundu.

Birçok veri doğru bir biçimde konmasına rağmen, birçok doğru tespitler olmasına rağmen, Hobson’un emperyalizm çözümlemesi, emperyalizmin sonuçta kapitalizmin doğal sonucu olduğunu görmeyen ve eski serbest rekabetçi kapitalizmi, onun “çürümesi”ne karşı savunma pozisyonunda takılıp kalıyordu.

II. Enternasyonal’in iki ünlü teorisyeni Hilferding ve Kautsky de, kendi bakış açılarından tekelci kapitalizm aşamasını çözümlədiler.

Hilferding, tekelci kapitalizmin gerçekte “örgütlü kapitalizm”in yolunu açmış olduğunu, artık eski kapitalizmin kaçınılmaz yol arkadaşı olan aşırı üretim krizlerinin kaçınılmaz olduğunu, “krizsiz, planlı biçimde gelişen bir üretim yaratabilecek” bu kapitalizmden sosyalizme geçişin barış içinde olabileceğini vb. savunuyordu.

Kautsky ise, “ultra emperyalizm” teorisinde “bütün dünya emperyalistlerinin birleşmesi sayesinde” kapitalizmin uluslararası alandaki çelişmelerinin aşılabileceği ve savaşların da “uluslararası düzeyde birleşmiş sermaye” sayesinde ortadan kaldırılabilceği bir gelişimi öngörüyordu. Emperyalizmin bu türdeki teorik çözümlmeleri, siyasi alanda devrimden vazgeçmeye, açık reformizme götürüyordu.

Lenin, Birinci Dünya Savaşı içinde kaleme aldığı “Kapitalizmin En Yüksek Aşaması EMPERYALİZM” adlı eserinde (Bkz. İnter Yayınları, Ekim 1995, İstanbul) emperyalizmin bütünlüklü bir marksist çözümlemesini gerçekleştirdi. O bunu, sosyalizm adına piyasaya sürülen emperyalizm teorileriyle hesaplaşma içinde yaptı. Lenin, bu eserinde emperyalizmin en kısa tanımını bağlamında şunları söylüyor:

“Emperyalizmin olanaklı en kısa tanımını yapmak gerekseydi, emperyalizmin kapitalizmin tekelci aşaması olduğunu söylerdik. Bu tanımlama temel ögeyi içermiş olurdu; çünkü bir yandan mali sermaye, birkaç tekelci büyük bankada yoğunlaşmış ve tekelci sermaye gruplarının sermayeleriyle içiçe geçmiş banka sermayesidir; öte yandan, dünyanın paylaşılması da, herhangi bir kapitalist devletçe el konmamış bölgelere kolayca yayılan sömürge politikasından, tamamıyla paylaşılmış olan yeryüzüne tekelci bir şekilde egemen olma sömürge politikasına geçiştir.

Ne var ki, en kısa tanımlar, en önemli olanı özetledikleri için kolay olsalar da, tanımlanacak görüngünün çok önemli bazı çizgileri buradan çıkarsanmaya başlandığında yetersiz kalır.

Bu bakımdan –bütün tanımlamaların, gelişmesini tamamlamış bir görüngünün bütün bağlantılarını kapsayamayacağından– ötürü genelde itibari ve görelî bir önemi olduğunu unutmadan– emperyalizmin aşağıdaki beş temel özelliğini kapsayan bir tanımını yapmak zorundayız: 1) üretimin ve sermayenin yoğunlaşması, ekonomik yaşamda tayin edici rol oynayan tekelleri yaratacak kadar yüksek bir seviyeye ulaşmıştır; 2) banka sermayesi sanayi sermayesiyle içiçe geçmiş ve bu «mali sermaye» temelinde bir mali oligarşi oluşmuştur; 3) meta ihracından farklı olarak sermaye ihracı özel bir önem kazanmıştır; 4) dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelleri kapitalist birlikleri oluşmuştur; 5) kapitalist büyük güçler tarafından dünyanın teritoryal paylaşımı tamamlanmıştır. EMPERYALİZM, TEKELLERİN VE MALİ SERMAYE EGEMENLİĞİNİN ORTAYA ÇIKTIĞI, SERMAYE İHRACININ BİRİNCİ PLANDA ÖNEM KAZANDIĞI, DÜNYANIN ULUSLARARASI TRÖSTLER ARASINDA PAYLAŞILMASININ BAŞLAMIS OLDUĞU VE DÜNYADAKİ BÜTÜN TOPRAKLARIN EN BÜYÜK KAPİTALİST ÜLKELER ARASINDA PAYLAŞILMASININ TAMAMLANMIŞ BULUNDUĞU BİR GELİŞME AŞAMASINA ULAŞMIŞ KAPİTALİZMDİR.” (Lenin, Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, İnter Yayınları, sayfa 91-92)

Emperyalizmin, onun bütün ayırıcı özelliklerine rağmen, üretim tarzı açısından kapitalizmin bir aşamasından başka bir şey olmadığının bilinmesi önemlidir! Üretim araçları üzerinde özel mülkiyete ve ücretli emek sömürüsüne dayanan bir sistemdir söz konusu olan! Üretimin en üst seviyede toplumsallaşmış olduğu, fakat üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin sürdüğü bir sistem! Emperyalizm, kapitalizmin tüm çelişmelerini, ötesinde devrimin başladığı noktaya dek geliştiren, onun en son aşamasıdır. Lenin, “Emperyalizm” adlı kitabının “Emperyalizmin Tarihteki Yeri” başlıklı X. bölümünde şöyle diyor:

“Ekonomik özü itibariyle emperyalizmin, tekelci kapitalizm olduğunu gördük. Sadece bu bile emperyalizmin tarihteki yerini belirlemeye yeter; çünkü serbest rekabet zemininde ve serbest rekabetten doğan tekel, kapitalist düzenden daha yüksek bir toplumsal ve ekonomik düzene geçişi ifade eder. İncelediğimiz dönemin ayırt edici özelliği olan tekellerin dört bellibaşlı tipine ya da tekelci kapitalizmin dört bellibaşlı belirtisine özellikle değinmemiz gerekir.

Birincisi: Tekel, çok yüksek bir gelişme aşamasına ulaşmış üretimin yoğunlaşmasından doğmuştur. Kapitalistlerin tekelci birlikleri şunlardır: karteller, sendikalar ve tröstler. Bunların bugünkü ekonomik yaşamda ne kadar önemli bir rol oynadıklarını gördük. Tekeller 20. yüzyılın başlarında, gelişmiş ülkelerde tam bir egemenlik kurdular. Kartelleşme yolunda ilk adımlar, yüksek gümrük himâyesinden yararlanan ülkelerde (Almanya, Amerika) atılmış olmasına rağmen, serbest ticaret sistemi içinde olan İngiltere’de de, biraz geç olmakla birlikte, aynı temel olay, yani tekellerin üretimin yoğunlaşmasından doğuşu görülmüştür.

İkincisi: Tekeller, kapitalist toplumun özellikle tayin edici –ve en fazla kartelleşmiş– sanayi dallarında (kömür ve demir sanayiinde) en önemli hammadde kaynaklarına elkonmasına yol açmıştır. En önemli hammadde kaynaklarının böyle tekel altına alınması büyük sermayenin gücünü muazzam ölçüde artırmış ve kartelleşmiş sanayi ile kartelleşmemiş sanayi arasındaki çelişkiyi keskinleştirmiştir.

Üçüncüsü: Tekel bankalardan çıkmıştır. Eskiden mütevazı birer aracı olan bankalar, bugün mali sermaye tekellerine dönüşmüşlerdir. En gelişmiş kapitalist ülkelerdeki üç beş büyük banka, sanayi sermayesiyle banka sermayesi arasında bir «kişisel birlik» gerçekleştirmiş ve bütün ülkenin sermaye ve para gelirlerinin en büyük bölümünü oluşturan milyarların denetimi-

ni elinde toplamıştır. Modern burjuva toplumunda, istisnasız bütün ekonomik ve politik kurumların üzerine sımsıkı bir bağımlılık ağı germiş olan mali oligarşi, bu tekelin en çarpıcı tezahürüdür.

Dördüncüsü: Tekel sömürgecilik politikasından doğmuştur. Mali sermaye, sömürge politikasının bir sürü «eski» dürtüsüne, hammadde kaynakları, sermaye ihracı, «nüfuz bölgeleri», yani kârlı işler, ayrıcalıklar, tekel kârları ve nihayet genel olarak ekonomik önem taşıyan topraklar için mücadeleyi de eklemiştir. Avrupalı güçlerin sömürgeleri, 1876'da olduğu gibi, Afrika kıtasının onda birini geçmediği sıralarda, sömürge politikası tekелci olmayan biçimde, ülkenin bir çeşit «yağma» ile ele geçirilmesi biçiminde gelişebilirdi. Fakat Afrika'nın onda dokuzunun ele geçirildiği (1900 dolaylarında) ve dünyanın tamamen paylaşıldığı noktada, kaçınılmaz olarak bir sömürge tekeli çağı açılmış, bunun sonucu olarak da dünyanın paylaşılması ve yeniden paylaşılması yolunda son derece şiddetli bir mücadele başlamıştır.

Tekelci kapitalizmin, kapitalizmin bütün çelişkilerini ne kadar keskinleştirdiği herkesçe bilinmektedir. Bu konuda yüksek fiyatları ve kartellerin baskısını anımsamak yeter. Çelişkilerin keskinleşmesi, uluslararası mali sermayenin kesin zaferiyle açılmış olan tarihsel geçiş döneminin en büyük itici gücüdür.

Tekeller, oligarşi, özgürlük eğilimi yerine egemenlik eğilimi, sayıları gitgide artan küçük ya da zayıf ulusların, zengin ya da güçlü birkaç ulus tarafından sömürülmesi – bütün bunlar emperyalizme, onu asalak ve çürüyen kapitalizm olarak nitelememize yol açan özellikler kazandırmıştır. Burjuvazisinin artan ölçüde sermaye ihracından gelen kazançlar ve «kupon kırpmak»la yaşadığı «rantiye devlet», tefeci devlet, giderek daha belirgin biçimde, emperyalizmin eğilimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çürüme eğiliminin, kapitalizmin

hızlı gelişmesini dışladığını sanmak yanlış olur; durum kesinlikle böyle değildir. Emperyalist dönemde bazı sanayi kolları, burjuvazinin bazı kesimleri, bazı ülkeler, bu eğilimlerden kah birini kâh ötekini, küçük ya da büyük ölçüde gösterirler. Genel olarak kapitalizm, eskiye göre çok daha büyük bir hızla gelişmektedir, ne var ki bu gelişme sadece genelde gittikçe daha eşitsiz hale gelmekle kalmıyor, eşitsiz gelişme kendini, sermaye bakımından en zengin güçlerin (İngiltere) çürümesinde de özellikle gösteriyor.

Büyük Alman bankaları üzerine bir incelemenin yazarı Rießer, Almanya'nın ekonomik gelişmesinin hızı konusunda şöyle yazıyor:

«Önceki dönemin (1848-1870) pek de yavaş olmayan gelişmesi, bütün Alman ekonomisinin ve özellikle bu dönemdeki (1870-1905) Alman bankacılığının gelişme hızı karşısında, başdöndürücü hızlarıyla sadece sokaktaki kayıtsız yayalar için değil, içindekiler için de bir tehlike oluşturan bugünkü otomobiller karşısında kutsal Cermen imparatorluğunun posta arabalarının hızı gibi kalmaktadır.»

Fakat bu mali sermaye böylesine olağanüstü bir hızla büyüdüğü için, daha zengin uluslardan –ve sadece barışçıl yöntemlerle de değil– ele geçirilebilecek sömürgeleri daha «sakin» bir biçimde elde etmeye yönelmeye isteksiz değildi. Birleşik Devletler'de son on yıllarda gelişme, Almanya'dakinden de hızlı olmuştur; ve tam da bu sayede, modern Amerikan kapitalizminin asalak niteliği iyice gün yüzüne çıkmıştır. Öte yandan, örneğin Birleşik Devletler'in cumhuriyetçi burjuvazisinin, monarşist Japon ya da Alman burjuvazileriyle karşılaştırılması gösteriyor ki, emperyalizm döneminde en büyük politik farklar bile son derece zayıflamaktadır; bu da, genelde önemsiz olduğu için değil, bütün bu durumlarda çok açık bir biçimde belirmiş asalak nitelikte bir burjuvazinin varlığından ötürü böyle olmaktadır.

Birçok sanayi dalından birinin ya da birçok ülkeden birinin vs. kapitalistlerinin elde ettikleri yüksek tekel kârları, onların bazı işçi kesimlerini ve hatta, bir süre için de olsa, oldukça önemli bir işçi azınlığını satın almalarını ve onları tüm diğerlerine karşı belli bir sanayinin ya da belli bir ulusun burjuvazisinin tarafına kazanmalarını ekonomik olarak mümkün kılar. Dünyayı paylaşmak için mücadele eden emperyalist devletler arasındaki çelişkilerin şiddetlenmesi bu eğilimi daha da güçlendirmektedir. Gelişmenin emperyalist özellikleri, başka ülkelere kıyasla oldukça erken belirdiği için, en önce ve en belirgin biçimde İngiltere'de etkisini gösteren emperyalizmle oportünizm arasındaki bağ böyle oluşmuştur. Örneğin L.Martov gibi bazı yazarlar, emperyalizmle işçi sınıfı hareketi içinde oportünizm arasındaki bağıntıyı –günümüzün özellikle göze çarpan bir gerçeği olmasına rağmen– şöyle bir «resmi iyimserlik»le (Kautsky ve Huysman zihniyetiyle) bir kenara itmek istiyorlar: Oportünizmin artmasına yol açan şey eğer ilerleyen kapitalizm olsaydı, ya da oportünizme eğilimli olanlar en iyi ücret alan işçiler olsalardı, o zaman kapitalizme karşı olanların davası umutsuz bir dava olurdu vs. Böyle bir «iyimserlik» tuzakına düşmemek gerekir: Bu, oportünist açıdan bir iyimserliktir, oportünizmi gizlemeye yarayan bir iyimserliktir. Gerçekte, oportünizmin gelişmesinden olağanüstü hız ve özellikle iğrenç nitelik, hiç de onun zaferinin kalıcılığının güvencesi değildir; sağlıklı bir bedende bir çıbanın hızla büyüyüp baş vermesi nasıl sadece o çıbanın daha çabuk patlaması ve organizmanın iyileşmesi sonucunu doğurursa, bu da tıpkı öyledir. Bu bakımdan, emperyalizme karşı mücadelenin, bu mücadele oportünizme karşı mücadeleyle kopmaz biçimde bağlanmadıkça boş bir sözden ibaret kalacağını bir türlü anlamak istemeyenler, en tehlikeli kimselerdir.

Emperyalizmin ekonomik özü üzerine yukarıda söylenenle-

rin tümünden şu sonuç çıkıyor: Emperyalizmi bir geçiş kapitalizmi, daha doğrusu can çekişen kapitalizm olarak tanımlamak gerekir.” (age, sayfa 127-130)

Lenin’in burada söylediklerine “emperyalizmin can çekişen kapitalizm” olmadığı, bugün de gayet canlı olduğu, kendini yenilediği vb. biçiminde itiraz ediliyor. Pratiğin, Lenin’in yanıldığını gösterdiği vb. söyleniyor. Globalizasyon ve benzeri teorilerle, artık barışçı ve sosyal bir kapitalizmin mümkün olduğunu ispatlamak için tonlarca yazı yazılıyor! Fakat bütün bunlar, gerçekliği değiştirmiyor.

Tekellerin egemenliği, mali oligarşinin egemenliği, sermaye ihracının belirleyiciliği, dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalist birlikler, dünyanın teritoryal olarak en büyük emperyalist güçler arasında paylaşılmışlığı bugünün dünyasının da gerçekleridir!

Ekonomide tekelliliğe, siyasette de tüm çizgi boyunca gericilik, faşistleşme, faşizm tekabül etmektedir! Emperyalizm, bugünkü bütün haşmetli, yıkılmaz görüntüsüne rağmen, gerçekte asalak, çürümüş, can çekişen kapitalizmden başka bir şey değildir. O, üretimi en yüksek boyutlarda toplumsallaştırarak, sosyalizm için maddi temelleri de olgunlaştırmıştır.

TOPLUMLARIN TARİHİNDEKİ ÜRETİM TARZLARI

— 5 —

SOSYALİST ÜRETİM TARZI

Sosyalist üretim tarzı, üretim araçları üzerinde özel mülkiyete dayalı sömürü toplumlarının değişik biçimlerdeki üretim tarzlarından ilkede ayrı bir üretim tarzıdır.

İnsanlık tarihinde çok uzun bir dönemi kapsayan ilkel komünal toplumun bağrında üretici güçlerdeki gelişmeler, daha önceki bölümlerde ortaya koyduğumuz gibi, üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti —onun çeşitli biçimleriyle— gerekli kıldı. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet, üretici güçlerin gelişmesinin önünü açtı, onun motoru oldu. İnsanın insan tarafından sömürülmesini tanımayan ilkel komünal toplumdan sonraki tüm dönemler, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin değişik biçimlerde egemen olduğu, insanların büyük çoğunluğunun, küçük azınlıklar tarafından sömürüldüğü dönemler oldu. Gelişmeler sürekli olarak, üretimin giderek daha fazla toplumsallaşması ve bunun çok daha açık görülür hale gelmesi yönünde oldu.

Sömürü toplumlarının en son gelişme aşaması olan kapitalist üretim tarzında üretimin toplumsal karakteriyle, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet arasındaki çelişme en uç noktasına kadar gelişti, artık kesin çözüm talep eden olgunluğa ulaştı. Sosyalist

Üretim tarzı, kapitalist toplumun bu temel çelişmesinin çözümü üzerine kuruludur.

Sosyalist retim tarzı üzerine konuşurken şunlar bilinmelidir:

–Bu retim tarzı, insanlık tarihinde şimdiye dek henüz ancak çok kısa sayılabilecek bir dönemde pratiğe geçirilme şansı bulmuştur. Sosyalist retim tarzının uygulanmaya çalışıldığı en uzun dönem, Rusya’da Ekim Devrimi sonrasında, modern revizyonistlerin iktidarı ele geçirdikleri döneme kadar olan takriben 35-40 yıllık bir dönemdir. Bu dönemin de ilk beş yılı içsavaş, 1939-1945 yılları arasındaki dönemi de genel savaş şartları altında yaşanmıştır. Yani şimdiye dek yaşanmış en uzun kesintisiz sosyalist inşa dönemi 25-30 yıllık bir dönemdir.

Bu dönemde emperyalist kuşatma altında elde edilen sosyalist inşa başarılarının doğru değerlendirilebilmesi için, insanlık tarihi açısından 25-30 yıllık bir dönemin bir insan ömrü açısından göz açıp kapayana kadar geçen bir zamana eşit olduğu bilinmelidir!

Sosyalizm yönündeki bu ilk girişimlerin muazzam başarılar rağmen şimdilik yenilmiş olmasını, kapitalizmin yenilmezliği, onun komünizme karşı nihai zaferi vb. olarak değerlendirenler, gerçekte insanlık tarihinden hiçbir şey öğrenmemişlerdir. Diğer yandan sosyalist inşa konusunda var olan pratik deneyim dönemlerinin kısalığı, sosyalist üretim tarzının bir dizi pratikte çıkıp çözülecek detay sorunlarının şimdilik ancak teorik tartışma konusu olarak kalmasını, bir dizi sorunun ancak ilkesel düzlemde tartışmak zorunda kalınmasını beraberinde getiriyor.

–Her retim tarzı, kendinden önceki üretim tarzının bağrında gelişir, ondan çıkar ve egemen hale geldiği anda da, kendinden önceki üretim tarzının kimi kalıntılarını bağrında taşır. Bu her biri özde aynı olan, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete, dolayısıyla insanın insan tarafından (eşitli biçimlerde) sömürülmesine dayanan sömürücü toplum sistemleri için kesinlikle doğrudur.

Sosyalist üretim tarzı için bu tam olarak geçerli değildir. Çünkü sosyalist üretim tarzı, bütünüyle sömürünün reddi üzerine kurulu bir üretim tarzı olarak, bağrından çıkıp geliştiği kapitalist üretim tarzından özde ayrıdır. O, kapitalist üretim tarzı içinde, ancak onun önşartlarının kapitalist üretim tarzı bağrında oluşması, sosyalizmi mümkün ve zorunlu kılan objektif şartların olgunlaşması anlamında “gelişir”. Sosyalist üretim tarzının çeşitli unsurları ve biçimlerinin, kapitalist üretim tarzı bağrında gelişip güçlenmesi ve süreç içinde egemen hale gelmesi anlamında değil!

Sosyalist üretim tarzına ait olan ilişkiler, bunların biçimleri, kapitalist toplumun bağrında, kapitalist ilişkilere paralel olarak ortaya çıkıp, gelişip, egemen hale gelemeyiz; bunlar ancak sömürücü devletlerin proleter devrimlerle yıkılıp proletarya diktatörlüğünün kurulduğu şartlarda ve onun bilinçli çabalarıyla biçimlenir, gelişirler.

–Sosyalist üretim tarzının egemen hale gelmesi, proletarya diktatörlüğü şartları altında çok zorlu mücadeleleri, oldukça uzun bir süreci gerektirir. Onun egemen olması da, kendinden önceki kapitalist üretim tarzının artıklarının bütünüyle ortadan kaldırıldığı anlamına gelmez. Bu artıklar oldukça uzun bir süre daha varlıklarını korurlar. Bu anlamda proletarya diktatörlüğü, insan toplumunun kapitalist toplumdan, komünist topluma geçişinde zorunlu bir geçiş aşamasına tekabül eder. Üstyapıda proletaryanın diktatörlüğü, altyapıda üretim araçları üzerindeki her tür ve boyuttaki özel mülkiyeti ortadan kaldırmaya yönelik bir yapının adıdır sosyalizm. O, devrimin durmaksızın sürdürülmesi, sürekli kılınmasının adıdır.

Şimdi sosyalist üretim tarzının nasıl geliştiğine –bu konuda şimdiye kadarki en önemli deneyim olan Sovyetler Birliği deneyiminden yola çıkarak– bakalım:

–İnsanlığın tarihinde sosyalizme giden yol, Büyük Sosyalist

Ekim Devrimi ile açıldı. Ekim Devrimi, diğer emperyalist ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça geri olan ve fakat sosyalizmin inşası için yeterli önşartlara sahip bir ülkede proletarya diktatörlüğünü gerçekleştirdi.

Ekonomik alanda, daha önce sömürücü sınıfların elinde olan en önemli üretim araçlarına, proletarya devleti adına el kondu. En büyük sömürücüler “mülksüzleştirildi”ler. Onların mülkiyeti, sosyalist devlet mülkiyetine dönüştürüldü. Ekonominin bu alanı sosyalist sektörü oluşturdu. Fakat bu sektör ekonominin kumanda merkezlerini elinde tutmasına rağmen, var olan tek sektör değildi. Onun yanında küçük meta üretimi ve sınırlandırılmış da olsa kapitalizm varlığını sürdürüyordu. Mücadele, geleceği temsil eden sosyalizmle geçmişini temsil eden kapitalizm arasında yürüyordu. Bu mücadelede proletaryanın en önemli silahı, onun siyasi iktidarı, proletarya diktatörlüğü idi.

Sovyetler Birliği deneyiminin ve şimdiye kadarki bütün sosyalist inşa deneyimlerinin gösterdiği bir gerçek vardır:

Dünyanın hiçbir ülkesinde, proletarya diktatörlüğü kurulduğu anda, üretim araçları üzerindeki tüm özel mülkiyetin kaldırılması, tüm kapitalist ilişkilerin bütünüyle tasfiyesi mümkün olmamıştır. İlk anda atılan en önemli adım, üretim araçlarının mülkiyetinin sömürücülerin elinden alınmasıdır. Bu, daha sonraki mücadeleler için yeterli bir temeldir ve fakat mücadelenin henüz başlangıcıdır.

Sosyalist sektörün egemenliğini kurması ve tüm kapitalist ilişkileri bütünüyle tasfiye etmesi için devrimin her alanda durmaksızın sürdürülmesi mutlak zorunluluktur. Bunun önşartı, proletaryanın siyasi iktidarı, proletarya diktatörlüğüdür. Proletaryanın iktidarda olmadığı bir yerde sosyalizmden söz edilemez. Proletarya diktatörlüğüyle sosyalizm birbirinden ayrılmaz. Bu yüzden bizim “sosyalizm”, “sosyalist ekonomi” ve benzerinden sözettiğimiz her yerde, proletarya diktatörlüğünün varlığı, önşart olarak kabul edilmelidir.

–Sosyalist ekonominin maddi temeli, en ileri teknik düzeydeki büyük üretimdir. Sosyalist sanayi, dünyanın en yüksek derecede yoğunlaşmış, teknik olarak en ileri düzeyde üretim yapan sanayidir. O, diğer iktisadi dalların da gelişmesinin temelidir. Sosyalist tarım da, yine dünyanın en yoğun ve en yüksek derecede makineleştirilmiş, en ileri tekniği kullanan tarımdır.

Bu bağlamda, kuşkusuz burada sözkonusu olan “en ileri teknik”, doğayla uyum içinde olan, doğal kaynakları kurutmayan bir üretim açısından en ileri olan tekniktir. Öyle teknik ilerilikler vardır ki, bunlar kısa sürede çok verim vb. vaadetmelerine rağmen, doğal kaynakları kurutan, yaşama temellerini ortadan kaldırma potansiyelini içinde barındıran tekniklerdir. Sosyalist ekonomide bunların kullanımından bilinçli olarak vazgeçilir, başka teknikler geliştirilmeye çalışılır.

–Sosyalizm, üretimin planlı ve rasyonel mevkisel dağılımını, üretimin hammadde kaynaklarına ve tüketici bölgelere yakınlaştırılmasını, geçmişte ezilen uluslardan nüfusun yaşadığı bölgelerin iktisadi geriliğinin aşılmasını, sanayi ile tarım arasında yakınlaşmayı sağlar.

–Sosyalizmin temeli üretim araçları üzerindeki toplumsal mülkiyettir. Toplumsal mülkiyetin iki temel biçimi vardır:

- 1) Devlet mülkiyeti,
- 2) Kooperatıf sel-kolektif mülkiyet (grup mülkiyeti).

Bununla uyum içinde iki tür sosyalist işletme vardır: Devlet işletmeleri ve kooperatif / kolektif işletmeler. Sosyalist toplumda devlet mülkiyeti tüm emekçilerin mülkiyetidir. Tüm emekçiler yararına kullanılır. Kooperatıf sel-kolektif mülkiyet ise, sözkonusu kooperatif veya kolektifin içinde yer alanların grup mülkiyetidir. Burada da artık gerçek anlamda bir özel mülkiyet sözkonusu değildir. Yine de bu tip grup mülkiyeti, sözkonusu gruba özel bir konum sağlar. Bu tip bir mülkiyet, toplumsal mülkiyetin bir alt biçimidir. Sosyalist devlet mülkiyeti, sosyalist mül-

kiyetin en yüksek, en gelişmiş biçimidir. Bu alanın sürekli genişletilmesi sosyalizm açısından hayati önemdedir.

–Sosyalizmde kişisel mülkiyet, tüketim araçlarını kapsar. Emekçilerin kişisel mülkiyeti, toplumsal sosyalist mülkiyetin, zenginliğin artmasıyla artar.

–Sosyalizmin üretim ilişkilerinin karakteristik özellikleri şunlardır:

1) Üretim araçları üzerindeki toplumsal mülkiyetin egemenliği,

2) Emekçilerin sömürüden kurtarılması, insanların maddi üretim süreci içinde dostça ortak çalışması ve sosyalist karşılıklı yardımlaşması,

3) Ürünün emekçilerin çıkarları doğrultusunda dağıtımı.

Sosyalist toplumda ürünün bir bölümü toplumsal gereksinimleri karşılamak için kullanılır; ürünün üreticilere tüketim araçları olarak dağıtılan kesiminde dağıtım, kişinin topluma yaptığı katkı ölçü alınarak yapılır.

Sosyalizmde üretim ilişkileri üretici güçlerin karakteriyle tam uyum içindedir ve bu olgu sosyalist toplumun üretici güçlerinin hızla gelişmesinin temelidir.

–Sosyalizmde kitlelerin gereksinimlerinin büyümesi, sosyalist üretimin itici gücüdür. Sosyalist üretimin sürekli büyümesi, halkın tüketiminin kesintisiz olarak artırılmasının maddi temelidir. Sosyalist üretimin kesintisiz büyümesinin vazgeçilmez önkoşulu, üretim araçları üretiminin öncelikli gelişmesidir. Sosyalizm, emekçilerin büyüyen gereksinimlerini giderek daha tam olarak gideren sosyalist üretimin kesintisiz gelişmesini güvence altına almak amacıyla tekniği sürekli olarak geliştirir.

–Kendisi için ürünün ve toplum için ürünün sürekli çoğaltılmasıyla uyum içinde emekçilerin gerçek geliri sistemli bir şekilde artar. Sosyalizm insanların çalışma ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi demektir. O, kültürel gelişmeler için de en geniş perspektifleri açar, tekniğin, bilimin ve kültürün tüm kazanımlarını halkın ortak kullanımına sunar.

–Sosyalizm, emekçileri sömürüden kurtarır, sömürücüler için çalışmak zorunda olan özgür olmayan emeğin yerine kendisi ve tüm toplum için çalışan özgür emeği geçirir. Emek, sosyalizmde kapitalist toplumdaki yabancılaşmadan kurtulma sürecine girmiştir ve fakat henüz tam anlamıyla *“bir yük olmaktan çıkıp, bir zevk”* haline, *“insanların ilk yaşamsal gereksinimi”* haline gelmemiştir.

Sosyalizmde dağıtımın ihtiyaca göre değil de, kişinin topluma yaptığı katkıya göre yapılmasının, yer yer maddi teşviklere gerek duyulmasının vb. nedeni budur. Sosyalist toplum, onun üyelerinin sosyalist toplumu kendi toplumları olarak kavradıkları, toplumsal zenginliğin kendi zenginlikleri olduğunu kavradıkları ölçüde, sosyalizmin daha üst evrelerine, komünizme doğru ilerler.

Çalışma, sosyalist toplumun çalışabilen her üyesinin yükümlülüğü, onur davası olduğu gibi, onun anayasal hakkıdır. Sosyalizmde iş çalışabilen bütün üyeleri arasında bölüştürülür. Sosyalizmde işsizlik yoktur. İş hacmi ve çalışanların sayısı artmasına rağmen, en ileri tekniğin kullanılması sayesinde çalışma saatleri sürekli olarak geriler; emekçilerin özel ilgi alanlarına yoğunlaşabilecekleri *“boş”* zamanları artar.

Sosyalizm kapitalizme oranla, toplumsal emeğin daha yüksek üretkenliğini yaratır. Emek üretkenliğinin yükselmesi, sosyalist üretimin ve halkın refah seviyesinin kesintisiz yükseltilmesinin tayin edici koşuludur.

–Sosyalist toplum, toplumun (çalışabilir durumda olan) tüm üyelerinin çalışarak geçindiği, yeteneği ölçüsünde topluma katkıda bulunduğu ve toplumsal tüketim fonundan topluma yaptığı katkı ölçüsünde pay aldığı, bayrağında *“Herkes yeteneğine göre, herkese katkısına göre!”* yazan toplumdur.

Bu toplumun ekonomik temel yasası şudur:

“Tüm toplumun sürekli artan maddi ve kültürel gereksinimi-

nin azami ölçüde karşılanması kesintisiz büyüme ve sosyalist üretimin en gelişmiş teknik temelinde sürekli mükemmelleştirilmesi sayesinde güvence altına alınması.” (Stalin, SSCB’de Sosyalizmin Ekonomik Problemleri, Eserler, cilt 16, İnter Yayınları, İstanbul, sayfa 315)

–Sosyalist toplum, üretim araçları üzerinde özel mülkiyet kaldırılmış olduğu için, ekonomik temelleri açısından “komünal” bir toplumdur. Sosyalizm ve komünizm, bu anlamda, komünist toplum formasyonunun iki ayrı gelişme aşamasıdır.

Komünizm, tüm üretim araçları üzerindeki her türden özel mülkiyetin (grup mülkiyetinin de!) kalkmış olması, sosyalizme göre üretici güçlerin daha yüksek gelişme düzeyi tarafından; sınıfların ve sınıf farklılıklarının, kentle kır, kafa emeğiyle kol emeği arasındaki esaslı farklılıkların, yönetici yönetilen farklılıklarının ortadan kalkmış olmasıyla belirlenen aşamadır.

Komünizmde çalışmak, yaşama aracı olmaktan çıkıp yaşamın ilk gereksinimi haline gelir. Toplumun üyeleri yaşamak için çalışmak zorunda olmadıkları halde çalışır, topluma yetenekleri ölçüsünde yapabilecekleri en büyük katkıyı yaparlar.

Üretici güçlerin ve toplumsal emeğin üretkenliğinin muazzam yükseltilmiş temelinde, kişisel tüketim araçlarında bir bolluğun sağlanmış olduğu durumda, bayrağında “Herkes yeteneğine göre, herkese gereksinimine göre!” yazan komünist topluma geçilir.

SERMAYE

Sermaye ekonomide en çok kullanılan kavramlardan biridir. Burjuva ekonomistlerine göre sermaye üretimin en temel unsuru ve motorudur. Burjuva ekonomistleri ona olağanüstü bir güç atfederler. Bu yüzeysel bakıldığında doğrudur da. Burjuvazi açısından *“Bir kimsenin, bir ailenin ya da bir işletmenin gelir getirebilen malvarlığı - (Eşanl. Kapital, Anamal)”* (Bkz. Büyük Larousse, Milliyet Yayınları, cilt 20, sayfa 388) biçiminde tanımlanan sermayeye sahip olanlar, burjuva toplumunun gerçek egemenleri, efendileridir.

Marksizm sermayeyi tanımlarken, onun kaynağının ne olduğunu ortaya koyarak yüzündeki maskeyi çekip alır. Sermayeyi yalnızca “gelir getiren malvarlığı” vb. biçiminde tanımlamayı reddeder. Sözkonusu malvarlığının nereden kaynaklandığını, nereden geldiğini sorgular ve sermaye tanımının içinde bunu da açıklar.

Marksizm açısından sermaye, burjuva toplumunun (kapitalist toplumun) toplumsal ilişkilerinin özgün bir görüntüsüdür.

Marksizmdaki sermaye kategorisi, iki temel teorik önermeden yola çıkarak açıklanır. Bunlardan birincisi marksist değer teorisidir. Diğeri ise para ve işgücünün de meta olarak değerlendirilmesidir.

Marksist değer teorisine göre metaların değeri onların içinde billurlaşmış (onların üretimi sırasında harcanan) toplumsal ortalama emek miktarı tarafından belirlenir.

Burada kullandığımız kavramlardan metanın ne olduğunu daha önce görmüştük. Meta, reticinin kendi dolaysız kullanımı için değil, değiş tokuş için, pazarda satmak için üretilen üründür.

Pazarda satışa (değiş tokuşa) sunulan milyonlarca çeşitteki malların (metaların) para cinsinden değer ifadesi olan fiyatlarını, hangi metanın bir diğer meta ile hangi oranla değişeceğini belirleyebilmek için bütün metaların içinde ortak olan şey bulunup çıkarılmak zorundadır. Bu ortak olan şey, onların üretimi için harcanan insan emeğidir. Metaların değeri onların üretimi için harcanan insan emeğinin miktarı ile belirlenir. Bu bağlamda tabii ki insanların birbirinden çok değişik verimliliğe sahip emeklerinin de bir ortalaması alınır. Buna ‘toplumsal ortalama emek’ diyoruz.

Para, daha önce ortaya koymuş olduğumuz gibi “*Onun yardımıyla, diğer bütün metaların değerinin ifade edildiği ve değiş- tokuş aracı olarak hizmet eden genel metadır*”(Bkz. Köleci Toplum). Burjuva ekonomistlerinin, aynı sermayede olduğu gibi, kendine olağanüstü nitelikler atfettikleri paranın, gerçekte bir **genel meta** olduğunun kavranması çok önemlidir. Aynı şekilde, emekçi insanların, işçilerin geçinebilmek için patrona (sermaye sahibine) satmak zorunda oldukları **işcnn** de bir meta olduğunun kavranması, marksist sermaye kategorisinin anlaşılması için nşarttır.

Sermaye, toplumsal ve ekonomik gelişmenin belli bir aşamasında, meta değişimi sırasında ortaya çıkar.

Basit meta değişiminde meta para karşılığı satılır. Alınan pa-

rayla satılan metanın eşdeğeri olan bir başka meta satın alınır. $M(eta) - P(ara) - M(eta)$ bu değişimin formül olarak ifadesidir.

Kapitalizmde değişim, daha fazla para elde etmek için meta satın alınması, daha sonra bu metanın satılması biçimindedir. Satın alınan metanın satışından elde edilen para miktarı, metanın satın alınması için ödenenden fazladır. Ortaya bir fazlalık, bir ek, bir artı çıkmaktadır. Bunun formül olarak ifadesi $P(ara) - M(eta) - P(ara)$ şeklindedir. P_1, P' den büyüktür.

Burada cevaplanması gereken soru, aradaki bu farkın kaynağının ne olduğu sorusudur. Pazarda genel olarak eşdeğerler değiş-tokuş edildiğine göre, bu farkın kaynağı pazar ilişkileri değildir, fazlalık dolaşım süreci sonucunda görülse bile, onun kaynağı dolaşım süreci değildir. Pazarda metalar eşdeğeri karşılığında değiş-tokuş edildiğine göre, dolaşım süreci sonucunda ortaya çıkan fazlalığın kaynağı, kullanıldığında kendi değerinden daha fazla değer üreten bir metadan başka bir şey olamaz. Böyle bir meta var mıdır? Evet. Bu metanın adı işgücüdür. İşçi, işgücünü belirli bir ücret karşılığı patrona satar. Bu ücret, sözkonusu işgücünün değerinin fiyatı, para cinsinden ifadesidir. İşgücünün değeri, bütün metalar gibi belirlenir. İşgücünün üretimi için gerekli ortalama emek zaman miktarının karşılığı olan değer para cinsinden ifadesi, işçinin ücretidir. Peki işgücünün üretimi ne demektir? Bunun için ne gereklidir? İşgücünün üretimi demek işçinin yaşamını sürdürmesi, işgücünü hergün yeniden –satmış olduğu– patronunun kullanımına sunması demektir. Bunun için işçinin yemesi, içmesi, barınması, üremesi, iş için gerekli eğitimi alması, belirli kültürel ihtiyaçlarını gidermesi vb. gereklidir. Patron işçiye bunun için içinde yaşanılan toplumun genel zenginliğine de bağlı olan minimumu verir. Bunun karşılığında onun işgücünü kullanır. İşgücünün kullanımı ile üretim yapılır.

Çeşitli metalar üretilir. İşgücü kullanıldığı sürece, üretim süreci içinde üretilen ürüne emeği değer olarak katar. İşçilere verilen ücret, üretim süreci içinde ürüne katılan tüm değer değil, yalnızca bir bölümü, işgücünün değeri olan bölümünün karşılığıdır. İşçinin üretim sürecinde işgücünü harcayarak ürüne kattığı değer bir bölümü ödenmez. Buna artı değer denir. Daha sonra dolaşım süreci sonunda ortaya çıkan fazlalığın kaynağı işte bu artı değer, yani işçilerin emeği ile kattığı değer patronları tarafından el konulan, ödenmeyen kesimdir. İşte sermayenin kaynağı budur. **Sermaye bu anlamda birikmiş emektir, patronlar tarafından el konulmuş artı değer adınıdır!**

Sermayenin biçimleri:

Sermaye, belirli bir üretim ilişkisinin, kapitalist üretim ilişkisinin çeşitli biçimlere bürünen bir görüntüsüdür.

O çeşitli biçimlere bürünür. Dolaşım sürecinde sermaye **para sermaye ve meta sermaye** biçimlerinde, üretim sürecinde ise **üretici sermaye** biçiminde görünür.

Para sermaye, dolaşım sürecinin başlangıcında kapitalistin elinde para biçiminde (tahviller, çek-senet ve diğer değerli kağıtlar vb. de para sermayedir) bulunan sermayedir; meta sermaye ise, yine dolaşım sürecinde kapitalistin elinde meta (bu üretici meta, üretim aracı meta, fabrika, işletme, hammadde vb. olarak meta olabileceği gibi, piyasaya sürülmeye hazır mamul meta da olabilir) olarak var olan sermayedir.

Sermaye, kullanımı ve kendini çoğaltma yol ve yöntemleri açısından da sanayi sermayesi, tefeci sermaye, ticaret sermayesi ve banka sermayesi biçimlerinde görünür. Bunlardan yalnızca sanayi sermayesi, sadece artı değere el konulmasında değil, aynı zamanda artı değer yaratılmasında da rol oynar.

Marksist teoriye göre üretici sermaye (üretim sürecinde yer alan sermaye) iki bölümden oluşur :

1. Değişmeyen sermaye: Daha önceki üretim süreçlerinde üretilmiş artı değerlerin **üretim araçlarına** yatırılan ve yeni üretim sürecinde değeri parça parça ve fakat değişmeksizin yeni ürünlere aktarılan kesimi. Bütün işletme binaları, bütün makineler, teknik donanım ve hammadde üretici sermayenin **değişmeyen sermaye (Konstantes Kapital) = c** bölümünü oluşturur.

2. Değişen sermaye: Üretici sermayenin üretim sürecinde işgücüne yatırılan kesimidir. Ücretli emek için ayrılan sermayeye **değişen sermaye (Variables Kapital) = v** denir. Bu sermaye kesimi değişkendir, çünkü bu sermaye kesiminin kullanılması ile yaratılan değer, kendisinden büyüktür. Ortaya çıkan fazlalık, üretim süreci içinde işçilerin işgücünün kullanılması ile yaratılan, işgücünün değerinin üzerindeki değer, **artıdeğer = m (Mehrwert)**'dir. Üretim sürecine giren sermaye bu durumda **değişmeyen sermaye + değişen sermayeden (c+v)** oluşurken; yaratılan ürünün değeri içinde bunlar dışında bir de artı değer bulunur (**c+v+m**). Bunlardan değişen sermaye ve artı değer (**v+m**), yeni üretim sürecinde yaratılan yeni değer unsurlarıyken, değişmeyen sermaye (**c**) daha önceki üretim süreçlerinden aktarılan sermaye kesimidir.

Burjuva ekonomistleri marksist teorinin üretici sermayeyi bu şekilde ikiye ayırmasını kökten reddederler. Sermayenin kaynağının işçilerin emeğinin ödenmeyen bölümü olduğunu, bütün “kâr”ın kaynağının üretim süreci olduğunu vb. ortaya koyan bu teorik çözümleme onların kabul edebileceği bir çözümleme değildir.

Burjuva ekonomistleri önce ilk insanın kullandığı taş ve so-

padan başlayarak her iş aletini, her üretim aracını sermaye olarak nitelerler. Sermayenin bu tanıtımını, işçinin kapitalistler tarafından sömürülmesinin özünü gizleme ve sermayeyi her insan toplumunun sonsuz ve değişmez varlık koşulu olarak gösterme amacını güder.

Gerçekte taş ve sopa ilk insana iş aletleri olarak hizmet etti, ama bunlar sermaye değildi. Aynı şekilde zanaatkarın aletleri ve hammaddeleri ya da kişisel emeğe dayanan bir iktisat yürüten köylünün alet edevatı, tohumu ve iş hayvanları da sermaye değildir. Üretim araçları, tarihi gelişmenin ancak belirli bir aşamasında, onlar kapitalistin özel mülkiyeti haline geldikleri ve ücretli emeğin sömürülmesine hizmet ettikleri zaman sermayeye dönüşürler.

Sermaye, ücretli işçilerin sömürülmesi yoluyla artı değer getiren değerdir. Sermaye, Marks'ın deyimiyle "ancak canlı emeği emme yoluyla vampir gibi canlanan ve ne kadar emerse o kadar çok yaşayan cansız emektir." (Aktaran Politik Ekonomi Ders Kitabı I, İnter Yayınları, sayfa 157) (abç)

Sermayede, kapitalistler sınıfıyla işçi sınıfı arasındaki üretim ilişkisi cisimleşir; bu ilişki, kapitalistlerin üretim araçlarının ve üretim koşullarının sahibi olarak kendileri için artı değer yaratan ücretli işçileri sömürmesinden ibarettir. Bu üretim ilişkisi, kapitalist toplumun diğer üretim ilişkileri gibi, şeylerin ilişkisi biçimini alır ve bu şeylerin (üretim araçlarının) bir özelliği olarak, kapitalistlere kazanç sağlama özelliği olarak ortaya çıkar.

Bu görünüme **sermayenin fetiş karakteri** denir.

Kapitalist üretim tarzında, üretim ilişkileri (ya da karşılığında üretim aracı/ işgücü satın alabilecek belirli bir para miktarı) sanki kendi başlarına sahiplerine, emek yoluyla kazanılmayan düzenli gelir sağlama mucizevi özelliğine sahiplermiş gibi bir görünüm oluşur. Burada insanların kendi yarattıkları toplumsal

bir ilişki olan sermayeye onda olmayan vasıflar atfedilmesi, onun **fetişleştirilmesi** sözkonusudur. Burjuva ekonomistleri bunu bilinçli olarak, gerçek ilişkileri gözlerden gizlemek için yapmaktadırlar.

Burjuva ekonomistleri, marksist ekonominin üretici sermayeyi değişmeyen ve değişen sermaye biçiminde ikiye ayırmasının karşısına, **sabit sermaye (Fixes Kapital)** ve **dolaşan sermaye (Zirkulierendes Kapital)** şeklinde bir ayırmayı çıkarırlar. Bu ayırım sermayenin dönüşüm sürecinde, dönüşümün karakterine göre yapılan bir ayırmadır.

Her sermaye, amacı kendi kendini çoğaltmak olduğu için, kesintisiz olarak dolaşır, bunu sürekli yineler. Buna sermayenin **dönüşümü** denir.

Sermayenin dönüşüm zamanı, onun üretim ve dolaşım zamanının toplamıdır. **Dönüşüm zamanı**, sermayenin belirli bir biçimde yatırıldığı andan, sermayenin aynı biçimde, ancak artı değer miktarı kadar artmış olarak kapitaliste geri döndüğü ana kadar olan zaman dilimidir. **Sermayenin üretim zamanı**, onun üretim alanında bulunduğu süredir. **Dolaşım zamanı** ise, sermayenin para biçiminden üretici biçime dönüştüğü zaman, artı, üretilen ürünün meta olarak piyasaya sürüldüğü, ve satılıp yenisinden paraya dönüştüğü, yani meta biçiminden para biçimine dönüştüğü sürenin toplamıdır.

İşte burjuva ekonomistleri sermayeyi bu sürece göre ikiye ayırırlar:

1. **Sabit Sermaye:** Üretici sermayenin bir bütün olarak üretime katılan, ancak değerini ürüne bir kerede değil de, parça parça, bir kaç üretim dönemi sürecinde aktaran bölümüne denir. Bu sermayenin, binaların ve üretim tesislerinin inşası, makine ve işletme donanımı satın alımı için harcanan bölümüdür.

2. Dolaşan Sermaye: Üretici sermayenin, değeri bir üretim dönemi içinde metaya tümüyle aktarılan ve metanın satılmasıyla yeniden kapitaliste para biçiminde tamamen geri dönen bölümüdür. Bu sermayenin işgücü ve hammadde, yakıt ve yardımcı maddeler, yani sabit sermayeye ait olmayan üretim araçları için harcanan bölümüdür.

Sabit sermayenin bir kez dönüştüğü (yani değerinin parça parça ürünlere aktarılması suretiyle bütünüyle tüketilip, yerine yenisinin konmasının zorunlu hale geldiği) zaman süreci içinde, dolaşan sermaye bir çok kez döner.

Sermayenin dönüşüm sürecine göre bu biçimde ikiye bölünmesi, sermayenin büyümesini, patronların “riziko” karşılığı hak ettikleri ve piyasada keyfi ve raslantısal olarak belirlenen “kâr”la açıklar. Buna göre, sömürü söz konusu değildir, ücret işçilerin emeğinin karşılığının ödenmesidir!

Sermayenin bu iki tür bölünmesi şematik olarak şöyle ortaya konulabilir:

<i>Sömürü sürecindeki rolüne göre bölünme</i>	<i>Sermayenin bileşenleri</i>	<i>Dönüşümün karakterine göre bölünme</i>
Değişmeyen Sermaye	Fabrika binaları, ek inşaatlar, donanımlar Makineler Hammadde, yakıt ve yardımcı maddeler	Sabit Sermaye
Değişen Sermaye	Ücretli emek	Dolaşan Sermaye

DEĞER, ARTI DEĞER, ARTI DEĞER ORANI, KÂR, KÂR ORANI

Değer, marksist politik ekonomide kullanım değeri ve değışim değeri olarak ikiye ayrılır.

a) Kullanım değeri: *"Kendi özellikleriyle şu veya bu insani ihtiyacı karşılayan şey" dir (Kapital, cilt I, Marx-Engels Eserleri, Almanca, cilt 23, sayfa 49). Bu ihtiyaç karşılama; ister üretim, ister tüketim alanında olsun farketmez, insani herhangi bir ihtiyacı karşılayan her şey bir kullanım değeridir —veya başka bir deyimle bir kullanım değerine sahiptir—.*

"Bir şeyin yararlılığı onu kullanım değeri haline getirir... Kullanım değerleri ancak kullanım ya da tüketim ile gerçekleşir; bunlar ayrıca toplumsal biçimi ne olursa olsun her türlü servetin özünü oluştururlar." (Kapital, cilt I, Sol Yayınları, sayfa 50)

Bir şeyin kullanım değerine sahip olması, onun için mutlaka emek harcanmış olmasını gerektirmez. Örneğin, soluduğumuz hava bir kullanım değeridir. Fakat yararlı olduğu halde başka kullanım değerleriyle değıştirilmez, alınıp satılmaz. Kullanım değerlerinin büyük bir bölümünün içinde insan emeği vardır. İnsanlar kendi ihtiyaçlarını karşılamak için, doğada buldukları

maddeleri, kendi ihtiyaçlarına göre değiştirirler. Emek (işalişma), genel tanımlama olarak alındığında, insanlar tarafından kullanım değerlerinin üretilmesidir.

b) Değişim değeri: Birbirleriyle değişilen değişik türden kullanım değerlerinin hangi oranlarda birbiriyle değişileceğini belirler. Değişim değeri, değişmek için üretilen kullanım değerlerinin —ki bunlar metadır— aralarındaki nicel ilişkinin ifadesidir. Metalar arasındaki bu nicel ilişki, bütün metalarda ortak olan ve böylece metaların birbiriyle karşılaştırılmasını, "şu kullanım değerinin şu kadının, şu kullanım değerinin şu kadarıyla değiştirilmesini" mümkün kılan öz tarafından belirlenir. Bu ortak öz insan emeğidir. O halde, emek (değişim) değerin(in) zdr (Wertsubstanz). Marx ve Engels, herhangi bir şeyin değeri pratikte ancak nicel olarak ifade edilebildiği için, değer kavramını değişim değeri ile eşanlımlı olarak kullanırlar. Bu yüzden marksist politik ekonomide değer kavramı yalnız başına kullanıldığında değişim değeri anlamına gelir.

Değerin niceliğinin ölçüsü ya da değer büyüklüğü zamandır. Burada söz konusu olan zaman, herhangi bir metanın üretimi için harcanan emek zamanıdır. Gerçekte metalar birbirleriyle değişilirken, değişilen eşit miktardaki emek zamanıdır. Burada da emek *"toplumsal normal üretim şartları ve emeğin becerisinin ve yoğunluğunun toplumsal ortalama düzeyi"* baz alınarak belirlenen *"toplumsal ortalama emek"*tir. Bu "değer yaratan" emek, —insanın üretimde yalnızca kendi ihtiyaını veya çok yakın çevresinin ihtiyaını karşılamak için, doğrudan kendi kullanımını için kullanım değerleri yarattığı somut emekten değişik— soyut emektir.

Artı değer, daha önce de ortaya konulmuş olduğu gibi, marksist politik ekonominin en temel kategorilerinden biridir.

Artı değer, üretim süreci içinde işgücünü kullanarak metayı üreten, ona bu şekilde değer katan işçilerin, kattıkları değerın patronlar tarafından ödenmeyen, el konulan kısmıdır.

"İşgücü metasının kullanım değeri, değerin, hem de kendisinin bizzat sahip olduğundan daha büyük bir değerin kaynağı olması özelliğidir.

İşgücünün değeri ve işgücünün tüketimi sürecinde yaratılan değer, iki ayrı büyüklüktür. Bu iki büyüklüğün farkı kapitalist sömürünün zorunlu bir önkoşulunu oluşturur. Kapitalist üretim tarzı, emek üretkenliğinin —işçinin kendi işgücünün değerine denk düşen değeri yaratmak için işgününün yalnızca bir bölümüne gereksinim duyduğu— nispeten yüksek bir düzeyini önşart koşar.

Artı-değer, ücretli işçinin işgücünün değerinin ötesinde yarattığı ve kapitalistin karşılıksız olarak elkoyduğu değerdir. Yani artı değer, işçinin ödenmeyen emeğinin sonucudur.

Kapitalist işletmede işgünü, gerekli emek zamanı ve artı emek zamanı olmak üzere ikiye ayrılır; ücretli işçinin emeği de gerekli emek ve artı emek olmak üzere ikiye bölünür. Gerekli emek zamanı sürecinde işçi işgücünün değerini yeniden üretir; artı emek sürecinde artı değer yaratır." (Politik Ekonomi, Ders Kitabı, cilt I, sayfa 154, İnter Yayınları) (abç)

Artı değer kapitalist toplumda mülk sahibi sınıfların tüm gelirlerinin kaynağıdır.

Artı değer oranı sömürünün gerçek boyutlarını ortaya koyar. İşçilerin emeğinin ödenmeyen, patronlar tarafından içedilen kısmı ne kadar yüksekse, artı değer oranı, yani gerçek sömürü oranı da o kadar yüksektir.

"Sermaye artı emeği icat etmedi. Toplumun sömürücüler ve sömürülenlerden oluştuğu her yerde, egemen sınıf, sömürülen-

lerden artı emek sızdırır. Ama, doğal iktisadın egemenliği altında kölelerin ve serf köylülerin artı emeklerinin ezici bölümünü kendi gereksinimlerinin ve keyiflerinin dolaysız giderilmesi için kullanan köle sahiplerinden ve feodal beylerden farklı olarak kapitalist, ücretli işçilerin artı emeğinin tüm ürününü paraya dönüştürür. Bu paranın bir bölümünü günlük kullanım malları ve lüks eşya satın almak için kullanır, ama diğer bölümünü yeniden kendisine yeni artı değer sağlayan ek sermaye olarak dolaşıma sokar. Bundan ötürü sermaye, Marx'ın ifade ettiği gibi, artı emeğe duyulan gerçek bir aşırı açlığı dile getirir. İşçinin kapitalist tarafından sömürülmesinin derecesi, ifadesini artı değer oranında bulur.

Artı değer oranı, artı değerın değişen sermayeye bir yüzde oranıyla ifade edilen ilişkisidir. Artı değer oranı, işçi tarafından harcanan emeğin hangi oranda gerekli ve artı emeğe ayrıldığını, başka sözcüklerle, proleterin işgününün ne kadarında kendi işgücünün değerini karşılamak için çalıştığını ve işgününün ne kadarında bedava olarak kapitalist için çalıştığını gösterir." (Politik Ekonomi, Ders Kitabı, cilt I, sayfa 159, İnter Yayınları)

Marx'ın kullandığı formül m/v , %100'dür. Yani diyelim ki, eğer bir işçi işgününün yarısında kendi işgücünün değerini yaratmak için çalışıyor, diğer yarısını patrona bedava çalışıyorsa, işgünü sekiz saat ise, artı değer oranı $4/4$, % 100'dür.

Buradan bir sonuç çıkar: Artı emek zamanını arttırmak, patronların çıkarıdır. Artı emek zamanını, dolayısıyla artı değer oranını arttırmanın iki yöntemi; ve artı değerın bu iki yöntemle uygun iki biçimi vardır.

a) Mutlak artı değer: Artı emek zamanı bir bütün olarak işgününün mutlak uzatılmasıyla arttırılabilir. Bütün şartlar aynı

kalmak şartıyla, işçinin daha uzun süre çalışması, artı emek zamanının mutlak olarak artması anlamına gelir. İşgününün uzatılmasıyla yaratılan artı değere **mutlak artı değer** denir.

b) Görece artı değer: Sömürü derecesini yükseltmenin ikinci yöntemi, işgününün toplam süresi değişmeden, gerekli emek zamanını kısaltma yoluyla kapitalistin elkoyduğu artı değeri büyütmektir.

*"Gerek işçiler için günlük kullanım malları üreten, gerekse bu günlük kullanım mallarının üretimi için alet ve malzeme sağlayan dallarda **emek üretkenliğinin artması** (makinalaşma/teknik gelişme/işin rasyonel örgütlenmesi vb. / BN) bunların üretilmesi için gerekli olan emek zamanının kısalmasını beraberinde getirir. Bunun sonucu olarak, işçinin geçim araçlarının değeri ve bununla uyum içinde işgücünün değeri de düşer."* (age, sayfa 161)

Bu durumda işgücünün değerinin yaratılması için gerekli emek zamanı azalır. Artı emek zamanı artar. Gerekli emek zamanının kısaltılması ve buna uygun olarak artı emek zamanının arttırılması yoluyla oluşan artı değere **görece artı değer** denir.

Bir de **ekstra artı değer** vardır. Artı değer bu biçimi görece artı değer bir çeşididir. Ekstra artı değer, tek tek kapitalistlerin, işletmelerinde, aynı üretim dalındaki işletmelerin çoğunluğunda kullanılmaya başlanmadan önce, daha mükemmelleşmiş makineler ve üretim yöntemleri kullandıklarında oluşur. Tek tek kapitalistler, bu şekilde kendi işletmelerinde sözkonusu üretim dalının üzerinde bir emek üretkenliği elde ederler. Bunun sonucu olarak sözkonusu kapitalistin işletmesinde üretilen metanın değeri, aynı metanın toplumsal ortalama değerinden daha düşüktür. Fakat metanın pazardaki değerinin para cinsinden ifadesi olan fiyatı toplumsal ortalama emek üretkenliğine göre belirlen-

diğinden, kapitalist mallarını andaki toplumsal ortalama fiyatı sattığında, anda normal olan oranın üzerinde bir artı değer oranı elde eder. Buna **ekstra artı değer** denir.

Ekstra artı değer, tek tek işletmeler açısından geçici bir görüngüdür. İlgili üretim dalının girişimcilerinin çoğunluğu, er geç, işletmelerindeki makine farkını yenilemek, aynı dalda ekstra artı değer getiren tekniği kendi işletmelerine getirmek zorundadır. Yoksa rekabet mücadelesinde batıp gider. Bu durumda başlangıçta bir veya birkaç işletmede kullanılan teknik bütün dalda kullanılan toplumsal ortalama teknik haline gelir. Bu durumda başlangıçta ekstra artı değer elde eden yeni tekniği ilk kez üretimde kullanan kapitalistin ekstra artı değer kaynağı kurur.

Burjuva politik ekonomisi, artı değer kavramını kullanmaz, bunun ideolojik bir kavram olduğunu söyler. Burjuva politikası kâr kavramını kullanır. Kâr *"bir işletmeden ya da bir etkinliğin yerine getirilmesinden elde edilen kazanç; yarar"* (Meydan Larousse, cilt 12, sayfa 6357, Milliyet Yayınları) olarak tanımlanır. Kapitalist teori ve pratikte kâr, kazanç ile harcanan arasındaki fazlalıktır. Kazanç, harcanandan ne kadar fazla ise, o kadar kâr edilmiş olunur. Gerçekte ise, kâr, artı değerın bir türevi, onun şekil değiştirmiş bir biçimidir.

Pazarda satışa sunulan herhangi bir metanın kapitalist açısından maliyet fiyatı ile; onun toplumsal —ya da gerçek— maliyet fiyatı arasında fark vardır.

Kapitalist açısından onun pazara sürdüğü metanın maliyet fiyatı sabit ve dolaşan sermayeden; ya da somut konuşursak, onun üretim sürecine soktuğu, fabrika ve diğer işletme binaları, makineler, araç gereç, hammaddeye yatırılan sermaye ve işçi ücretlerine yatırılan sermayesinden oluşur. Yani marksist kav-

ramlarla konuşulduğunda bir kapitalist açısından metanın maliyeti değişen sermaye + değişmeyen sermaye = $c+v$ 'den oluşur. Onun açısından ürünün maliyet fiyatı kendi cebinden çıkan paradır.

Fakat toplumsal açıdan pazarda satışa çıkan herhangi bir ürünün maliyeti yalnızca kapitalistin yatırdığından, yani değişen ve değişmeyen sermayeden oluşmaz. Hayır, ürünün toplumsal maliyet fiyatının içinde, işçilerin ödenmeyen emek kesiminin karşılığı olan değer, patronun işçiye ödemeyip kendinde tuttuğu değer, artı değer de vardır. Bir ürünün toplumsal fiyatı $c+v+m$ (değişmeyen sermaye + değişen sermaye + artı değer)'den oluşur. Ve ürünler pazarda genel olarak toplumsal gerçek değerlerine satılır!

Patronlar kârı, üretim sürecinin değil, kendi sermayelerine atfettikleri harika bir gücün ürünü olarak görür, gösterirler. İşçilerin emeklerinin karşılığını ücret olarak aldıkları yalanını yayarlar. Kâr oranını da, yatırdıkları bütün sermaye üzerinden hesaplarlar. Böyle hesaplandığı için de kâr oranı her zaman, yatırılan sermayenin yalnızca değişmeyen kesimiyle artı değer ilişkisini ifade eden, artı değer oranından düşük olur. Kâr oranının mümkün olduğunca düşük görülüp gösterilmesi, patronların işçiler üzerindeki gerçek sömürsünün boyutlarını gözlerden gizlemeye hizmet eder.

SERMAYE BİRİKİMİ, BASİT VE GENİŞLETİLMİŞ KAPİTALİST YENİDEN ÜRETİM

Her toplum, varlığını sürdürmek için üretmek ve tüketmek zorundadır. Üretim ve tüketim insan toplumlarının yaşamının vazgeçilmez unsurlarıdır.

İnsanlar her gün yaşayabilmek için gerekli maddeleri (yiyecek, içecek, giysi, barınak, temizlenme, kültürel kimi ihtiyaçlar vb. vb.) tüketmektedir. Bu tüketilen maddeler ise tüketilebilmek için önceden var olmak, üretilmiş olmak zorundadır. İnsanlar her gün yeniden tüketmek zorunda ve durumunda olduğuna, toplumların tüketimi hem nicel olarak, hem de onların günlük ihtiyaçlarının niteliğinin sürekli gelişmesi anlamında nitel olarak arttığına göre, üretim de hep yeniden yapılmak, sürekli olmak ve sürekli genişlemek zorundadır. Tüketim ve üretim, kuşkusuz yalnızca insanların doğrudan tükettiği metalar alanında değil, aynı zamanda bu metaların üretimi için kullanılan ve kullanıldığı ölçüde değeri metaya parça parça aktarılan üretim araçları alanında da süreklidir. Eskiyen makineler, yenileriyle değiştirilmek; eskiyen fabrikalar, atelyeler vb. yenilenmek, kullanılan hammaddelerin yerine yenilerinin konulması gerekir.

*“Üretim sürecinin bu daimi yenilenmesi, ya da sürekli yenilenmesi, **yeniden üretimdir.** ‘Yenilenmesinin kesintisiz bağlantısı ve sürekli akışı içinde görüldüğünde, her toplumsal üretim*

süreci, bu yüzden aynı zamanda yeniden üretim sürecidir.” (Politik Ekonomi Ders Kitabı, cilt I, İnter Yayınları, sayfa 189, Alıntı Karl Marx, Kapital, cilt 1, sayfa 593)

Bu yüzden bir toplumda “üretim koşulları” aynı zamanda “yeniden üretim”in koşullarıdır. Üretim hangi biçime sahipse, yeniden üretimin de biçiminin o olacağı tabiidir.

Üretim ve yeniden üretim süreci, yalnızca tüketilen metaların yerine –onlardan daha fazlasının– yaratılması süreci değil, aynı zamanda toplumun kendine denk düşen üretim ilişkilerini –yani mülkiyet ilişkilerini de– yeniden üretme sürecidir. İçinde yaşadığımız kapitalist yeniden üretim süreci, aynı zamanda kapitalist mülkiyet ilişkilerinin hep yeniden üretilmesi sürecidir.

Yeniden üretimin iki tipi vardır :

1. Basit yeniden üretim: Üretim sürecinin hep aynı seviyede kalan tüketimi karşılayacak biçimde yinelenmesidir. Yeniden üretim sürecinde üretilen ürünler, yalnızca tüketilen üretim araçlarını ve günlük tüketim maddelerini karşılar.

2. Genişletilmiş yeniden üretim: Üretim sürecinin, daha önceki süreçte tüketilenden daha yüksek seviyede, genişletilmiş biçimde yenilenmesidir. Genişletilmiş yeniden üretim sürecinde üretilen ürünler, daha önce tüketilmiş olan tüketim metalarını ve üretim araçlarını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda bunun üzerinde ek üretim araçları ve günlük kullanım maddeleri de katar.

Kapitalist toplumda, yeniden üretimin iki tipi, basit kapitalist yeniden üretim ve genişletilmiş kapitalist yeniden üretimdir. Bu iki tip kapitalizmin gelişmesi açısından değişik özellikler gösterirler.

Basit kapitalist yeniden üretim: Kapitalizm şartlarında, yani üretim araçlarının mülkiyetinin kapitalistlerin elinde olduğu ve ücretli emeğin sömürsüne dayanan ilişkilerde, basit kapitalist yeniden üretim, üretim sürecinin aynı çapta yinelandığı

yeniden üretimdir. Kapitalist artı değeri tümüyle kendi kişisel tüketimi için kullanır. Bu, gerçekte toplumun aynı seviyede yeniden ürettiği, deyim yerindeyse yerinde saydığı bir durumdur. Bu, aslında kapitalizm için karakteristik olan yeniden üretim tipi değildir. Daha çok sorunların daha iyi kavranması için yapılan bir soyutlama olarak kavranmalıdır.

Kapitalizm için karakteristik olmayan bu basit kapitalist yeniden üretimin incelenmesi bile, kapitalizmin ne olduğunun görülmesine hizmet eder.

Kapitalist üretim süreci basit yeniden üretim süreci olarak ele alındığında bile, onda yalnızca tüketilmiş ürünlerin aynı seviyede yeniden üretilmesi değil, aynı zamanda kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden üretilmesi gözlemlenebilir.

“Kapitalist üretim süreci, (basit yeniden üretim biçiminde de/ BN) kendi gidişatı yoluyla, işgücü ile iş koşulları arasındaki ayrımı yeniden üretir. Böylelikle işçinin sömürülme koşullarını yeniden üretir ve sonsuzlaştırır. O, sürekli olarak işçiyi, yaşayabilmek için, işgücünü satmaya zorlar ve sürekli olarak kapitalisti, kendisini zenginleştirmek için, bunu satın alabilecek duruma getirir.” (K. Marx, Kapital, Cilt 1, sayfa 606’dan aktaran Politik Ekonomi Ders Kitabı, Cilt I, İnter Yayınları, sayfa 191)

Burada, “basit yeniden üretim sürecinde” bile gözlemlenebilecek tipik bir yanılsama kavrandığında, sermayenin ilk kaynağı ne olursa olsun, kapitalist üretim süreci içinde kapitalistin zenginliğinin kaynağının işçilerin yarattığı değerlere karşılıksız el konması olduğu görülür.

Kapitalist üretim sürecine; bu süreç bir tek ürünün üretimi, satışı süreci olarak ele alınıp yüzeysel bakıldığında görülen şudur:

Kapitalist hammadde, fabrika vb. için sermaye yatırmakta, bunun yanında tek tek işçilere de çalışması karşılığı belli bir ücret ödemektedir. Bu ücret kimi zaman günlük, haftalık vb. öden-

se de, genelde aylık olarak ödenmektedir. Ücret ödenmiş olduğunda işçinin ürettiği ürünlerin pazara çıkmış ve satılmış olması, bu anlamda kapitalistin işçi ücretleri için yatırmış olduğu sermaye kesiminin (tabii diğerinin de) yeniden kapitaliste geri dönmüş olması zorunlu ve kural değildir. Soruna böyle yaklaşıldığında, kapitalist işçiye sanki kendinde bir şekilde birikmiş olan zenginlikten, kendi fonundan avans veriyormuş gibi görünür. Bu büyük bir yanılsamadır. Çünkü kapitalist üretim süreci, işgücünün alım ve satımının birbirinden yalıtık olarak ele alınabileceği kesintili bir süreç değildir. İşgücünün alımı ve satımı, yeniden üretimin sürekli yenilenen bir ilişkisidir. Bu kavrandığında işçiye avans verenin patron olmadığı, tersine patronların sürekli işçilerin sırtından yaşadığı ve zenginleştiği görülür. Şöyle ki:

Birincisi: İşçinin emeği belirli bir üretim dönemi içinde, içinde artı değer de barındıran yeni değer yaratırken, işçinin daha önceki üretim dönemleri içinde ürettiği ürünler pazarda satılmakta ve para olarak patrona geri dönmektedir. Yani, kapitalistin proletere çalışma ücretini kendi fonundan ödemesi söz konusu değildir. Tersine, işçi ücreti, işçinin daha önceki üretim döneminde yarattığı değerden ödenir.

İkincisi, pazarda satışa sunulan diğer metallerden farklı olan işgücü, ancak işçi belirli bir süre 'bedava' çalıştıktan sonra ödenir. Örneğin bugünkü genel uygulamada bir aylık işçi ücreti, işçi bir ay çalıştıktan sonra ödenir. Somutlaştırsak; 1 Ocak'ta ödenen "aylık ücret" 1 Aralık-1 Ocak arasındaki çalışmanın karşılığı ödenen ücrettir. Yani pratikte patron işçiye değil, işçi patrona avans vermektedir!

Ve basit kapitalist üretim sürecinde de, işçinin işçi, patronun patron kaldığı ilişkiler hep yeniden üretilmektedir.

Genişletilmiş kapitalist yeniden üretim; sermaye birikimi: Genişletilmiş kapitalist yeniden üretimde, kapitalist artı değer bir bölümünü üretimin düzeyini yükseltmek, çapını geniş-

letmek için, üretim araçlarını yenilemek ve yeni işçi istihdam etmek için kullanır. Artı değerin bir bölümü, eski sermayeye eklenir, sermaye artar, birikir.

Sermaye birikimi, artı değerin bir bölümünün sermayeye eklenmesinin, ya da artı değerin bir bölümünün sermayeye dönüştürülmesinin adıdır. Sermaye birikiminin kaynağı artı değerdir. Sermaye işçi sınıfının sömürülmesi yoluyla büyür. Genişletilmiş kapitalist üretim sürecinde, kapitalist üretim ilişkileri genişletilmiş biçimde hep yeniden üretilir.

Sermaye birikimini zorlayan iki temel dürtü vardır. Bunlardan biri kapitalistlerin sermayelerini arttırma, büyüme hırsıdır. Kapitalizmde zenginleşme hırsı sınır tanımaz. Birikimin kaynağı artı değer olduğundan, artı değerin sürekli büyütülmesi hırsı kapitalizmin temel yasa ve dürtülerinden biridir. Üretimi genişleterek ve üretimde verimi arttırarak daha fazla işçiyi, daha fazla sömürme kapitalist genişletilmiş yeniden üretimin yasasıdır.

İkinci dürtü her biri aynı pazarda ancak diğerlerinin aleyhine büyüyebilir durumda olan kapitalistler arasındaki amansız rekabet mücadelesinin dayatmasıdır. Pazarda tek egemen olmak isteği, kapitalistleri üretimi sürekli genişletmeye, tekniği giderek mükemmelleştirmeye zorlayıcı bir rol oynar.

Marx kapitalist üretim tarzının bu özelliklerinden dolayı Komünist Manifesto'da şöyle der :

“Burjuvazi üretim araçlarını ve böylelikle üretim ilişkilerini ve onlarla birlikte toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin var olamaz. Buna karşı daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varlık koşulu, eski üretim tarzının değişmeksizin korunmasıydı. Üretimin sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal durumların kesintisiz sarsılışı, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağını bütün daha öncekilerden ayırdeder.” (K. Marx-F. Engels, Komünist Partisi Manifestosu, Dönüşüm Yayınları, sayfa 108)

Burada söylenenler bağlamında, kapitalizmin tekelci, en yüksek evresi olan emperyalizmde, tekeller arasındaki anlaşmalar vb. ile “teknîgi giderek mükemmelleştirme” hızının, mümkün olandan çok daha aşağılarda bulunduğu bilinmelidir. Biz bunu başka bağlamlarda daha geniş açıklayacağız.

